

WWW.UNILIB.RS
ГОД. LIX

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

МАРТ—АПРИЛ 1943

БРОЈ 3—4

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

САДРЖАЈ:

- Д-р ВАЛТЕР КУНЦЕ: ИДЕЈА О ФАУСТУ У НЕМАЧКОМ ПЕСНИШТВУ
Д-р А. СОЛОВЈЕВ: ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СРПСКОГ СЕЉАКА И ЗАНАТ-
ЛИЈЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ
ДРАГ. МИТРИНОВИЋ: НЕДОСТАЦИ НАШЕГ УМЕТНИЧКОГ ПРЕГА-
ЛАШТВА
Д-р КОСТА МИЛУТИНОВИЋ: ПРВИ ПРОСВЕТИТЕЉ КАРАЂОРЂЕВЕ
СРБИЈЕ
МИЛОШ П. ПАВЛОВИЋ: ВАСПИТАВАЊЕ ШКОЛСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

БЕЛЕШКЕ:

- Д. Г.: ХЕРБАРТ КАО РЕФОРМАТОР ШКОЛЕ; ОБРАЂИВАЊЕ ПАДЕЖА;
ВАСПИТАЊЕ ПОД ВЕДРИМ НЕБОМ У ИТАЛИЈИ

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла 1942 г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника“ за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник“, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник“.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник“ наставља редовно излагање, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику“ и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник“ даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штиво из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник“ има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развоју и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник“, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник“ износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник“. Управе народних школа шаљу претплату надлежном среском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.u

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК:

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

БР. 3—4

МАРТ—АПРИЛ 1943

ГОДИНА LIX

ИДЕЈА О ФАУСТУ У НЕМАЧКОМ ПЕСНИШТВУ

У основи, засеже мађија а с њоме и казивања о магичном човеку до на почетак свеснога човека уопште. Примитивни народи баве се мађијом, узимајући на пр. хотимично лик животиње, као нечим готово сасвим природним. Они се при томе лако излажу опасности, нарочито онда када мађијање засеже у царство демона, који за човека значе уствари свет туђ, сакривен и пун страха и језе. Само људи изванредне снаге или ума лаћају се таквих подухвата, да би водили живот на своју руку. Ове прве самосвесне „индивидуе“ употребљавају своју снагу и на благодет својих саплеменика, као први проналазачи и откривачи сваке врсте, као истакнути занатлије и техничари, или лекари, или чак и сами свештеници, који у своме занимању крче пут осталима. Али сваког човека испуњава у неку руку извесна радост кад какав надчовек, чаробњак, пропадне због своје сопствене вештине, кад му демон, кога је он у почетку покушавао да потчини себи, касније намести замку, или кад мађионичар учини погрешку, на пр. заборави неку снажну чаробну реч, као у Гетеовом »Zauberlehrling«-у, мотиву који се заснива на једном врло старом предању. Већ врло рано осећао је, дакле, човек као грех кад неко њему раван покушава да се стави између нашег света и света демона, кад неко пренебрегне благодет утврђеног реда и граница људских и мери се са снагама којима на дуже време ипак није дорастао. Уколико су се јасније издвајале религиозне претставе и култови, утолико је оштрији био овај суд. Мађионичар, који осећа дубоку тежњу човекову

„да буде нешто више”, да буде учесник у вишим светovima, долази тиме у положај противника према властитом божанству и људима који му служе. Тиме он запада под моћ непријатељске силе и мора своју нову везу запечатити везом са демонском силом, везом која опет значи његово искључење из реда побожних људи и праведника. Тако је мађија већ од почетка свога рискантно предузеће, двосмислено сновање између добра и зла, израз не високе храбрости, него обести која се усуђује да блуди у слободи без граница и икаква уздржавања. Тиме добијају свој трагични сјај све оне приче о несрећном завршетку чаробњака. Оне причају о највећим жудњама једнога човека, али и о његовом најдубљем паду и његовој најтежој опасности, чак о његовој, по људском схватању, готово неопходној и страшној пропасти, која тек јасно открива његово тајанствено биће и запечаћује његову „величину”. Овај појам „мађионичара” дала је пре свега хришћанска религија. Овде, насупрот чаробњаку који савлађује демоне или је у њиховој власти, стоји свештеник који у име Божје чини чуда и злодуха најзад слама мерећи своје снаге са његовима. Са унутрашњим развојем и јачањем хришћанства мењала се и легенда о мађионичару (види Калдеронову драму: Врач који чини чуда — триумф цркве).

Основу у овоме имају, сигурно, и небројне приче о вештицама које се, од признања једног прастарог празноверја од стране цркве, вргају људима по глави. Али судбине ових небројних жртава вере не дају повода за њихово легендарно уобличење. Чак ни велики мађионичари из доба реформације, о којима се шапугало да за своју моћ и положај имају да захвале вези са нечастивим, нису дали повода за песничка уобличења. Разуме се да су они велики поборници природне филозофије ранга једнога Парацелзуса можда не нерадо потхрањивали заблуду народа, као да они „могу нешто више него јести хлеб”. Можда се само црква није усуђивала да се са њима озбиљно позабави. Они су онај корак преко људске границе чинили свесно, али не да би се нашли с ону страну свега људског поретка и ван области могућега, већ да би имали удела у једном сазнању и животу у вишим односима његовим, можда и из жудње за вишим сагледањем Господа. У својим знатним надахнућима научног а, за цело, и уметничког карактера веровали су људи ових времена доста радо

у дошаптавања духова помагача — ако не баш паклених становника. Такву мађију сретамо у ствари код ирационалних тежњи немачких духова у периоду Sturm-a и Drang-a (бујности и врења) са њеном борбом противу просветитељства разума. Сувом рационализму, који, све што се не може схватити или рашчланити разумом, одбија као да не постоји, или га, као нешто небитно, пориче — стављају они као против-тег своје духовно стремљење за оним што је изнад разума.

Ипак је та генерација узела за легендарно-символичког носиоца свога духовног титанизма, који је тежио освајању небеса, једног свог претходника, који је пре две стотине година зло прошао баш у друштву дубљих духова. У оно доба било је обичних чаробњака у круговима хуманиста и реформатора који су се хвалили својом везом са паклом и који су са варљивим вештинама циљали на добит или уживање, у најбољем случају на моћ или част, али који су одбаћивани са спрдњом и презиром. И Ханс Закс зна причати снажне комадиће о таквим студентима-луталицама, које он назива ђаволовим заставницима. Међу њима је био најпознатији онај полуобразовани, дрски и хвалисави варалица, који се звао др. Јерг Фауст и, врло вероватно, веровао у своју везу са ђаволом. Штићен од празноверних свештеника и световних кнезова као врач, врло цењен од студената, а од народа посматран са извесном мешавином језе и страхопоштовања, умро је он око 1540 године насилном смрћу, и то таквом смрћу која је изгледала да потврђује његову везу са ђаволом. О овоме Фаусту кружиле су још за његова живота у круговима хуманиста свакојаке приче и тобожњи документи. Неколико десетина година после његове смрти појавила се једна биографија која је приповедала о његовом савезу са ђаволом, о његовим авантурама, између осталог и о једном његовом путовању по свету са ђаволом, о његовим успесима, али и о његовом очајању пред блиски крај живота.

Са свим овим изгледали су његов живот и смрт као прави школски пример за Лутерову науку о милости Господњој, као доказ за то да човек не може доспети у небеску милост и стећи спас преко свога разума или снаге, него само понизном преданошћу. У овом смислу је један протестантски свештеник, сигурно из Пфалца, пред крај 16 века, саставио надохват књижицу „Исто-

рија Јована Фауста, извиканог чаробњака и мађионичара“, према разним изворима и угледима, књижицу која је, по обичају времена, требала истовремено да поучи, опомене и забави. Нас данас, разуме се, одбија и замара својим устајалим мудријашењем и својим суво причаним чаробним шалама. Али онда, после своје прве појаве као штампане књиге, 1587, имала је огроман успех, низала су се издања једно за другим, умножавана, нарастала до дебеле свеске великог формата, док је најзад, на прагу доба просветитељства, није неки непознати писац, који себе назива добрим хришћанином (christlich Meinende), није скратио на „омиљену краткоћу“. У овом скраћеном облику постала је историја о Фаусту популарном народном књигом, штампана на лошој храпавој хартији и продавана по вашарима. Такву је историју читао и дечак Гете, и тако се преко ње први пут срео са фигуром свога највећег драмског јунака.

Али ускоро га је требао видети и на позорници. Јер је већ у 16 веку стара књига о Фаусту преведена, између осатлог, и на енглески, а највећи претходник Шекспиров Кр. Марлов (Chr. Marlowe) прерадио ју је био у трагедију. Фауст се јавља овде као један од оних узвишених преступника, којима се генијални песник Марлов тако радо бавио. Са извесном насладом пуном језе приказује се овде Фаустово одметање од факултетских наука, његов паклени савез, његово путовање у Рим, његово залагање за немачког цара противу папе, његово ступање на класично тло и његов сусрет с Јеленом, најлепшом од свију жена, сусрет који је Гетеов стари претходник обрадио без имало живости, готово на малограђански начин. Али на крају, кад Фауст осећа да почињу избијати последњи часови, подиже песник излагање до моћног полета и јунак запада све дубље ипак у херојско очајање. Нажалост, млади Гете није познавао ово дело у свом изворном облику, јер је по свима немачким путујућим позорницама играно са јаким претеривањима, чак приказивано и са луткама. У овоме облику била је игра о Фаусту врло раширена у доба просвећености и периоду Sturm-а и Drang-а: побожнима на саблазан, мудрима лакрдија, великима потстрек за ново духовно прожимање и песничко уобличавање предмета.

Већ је и Готхолд Ефраим Лесинг слутио колике се вредности скривају у старим немачким народним темама, у оним скромним

приказивањима простога народа. Лесинг је уствари тему Фауста придобио за немачко песништво и, као и у многим другом погледу, био и овде онај који крчи пут, који је отстранио препреке и предрасуде стварајући слободан терен за рад за своје следбенике. Готшед и његов круг, ма колико да су учинили за подизање књижевности и позоришта, морали су се, услед свога сасвим неромантичког и рационалистичког става у књижевности, држати противно у погледу теме Фауста. Лесинг се, напротив, залагао у неколико махова на различите начине за нову савременију и продуктивну драматизацију овога литерарног отпатка. Он је увидео величину предмета и врло је карактеристично да се прво код њега јавља помисао о Фаустову избављењу. Разуме се не на онај дубоки и опсежни начин како га је Гете касније формулисао. Као носилац највишег људског нагона, тежње за истином, Фауст, по Лесингу, не може пропасти, већ мора на крају крајева бити спасен. Фауст, поборник за истином, није могао код Лесинга, поборника истине, бити осуђен на проклетство. То је за сву будућност био одсудан обрт ствари: окретање старе легенде о Фаусту у правцу класицистичког идеала хуманитета. Лесинг је овде показао пут на коме је Гете касније доспео до циља.

Код Лесинга — чији је рукопис о Фаусту изгубљен, јер о њему знамо само преко вести његових савременика — Фауст је само сањао о својој вези са ђаволом, а само је фантом уместо њега потписао уговор, грешио и испаштао; пробудив се Фауст је опоменут, сан га спасава јер не ступа с ђаволом у савез. Јер је и Лесинг, баш он, осетио јасно двоструку оштрицу титанске тежње за истраживањем: да је човек, који у тежњи за животним сазнањем прекорачи дрско људске границе, зацело готов и на сваки други грех из истог осећања неизмерности. А ипак је био уверен да овај жарки нагон за сазнањем, који сведочи о највећој вредности човека као духовног бића, не сме бити узрок Фаустове пропасти. Ова двострукост, овај прави „проблем Фауста”, не да се решити убедљиво и на задовољство ни психолошки, ни строго узрочно у смислу редовног искуства људског. Тако је немачко доба просветитељства, коме није недостајао смисао за оно што је тајанствено, довело до на праг, који се морао прекочити да би се могао наћи одговор сходан немачком духу на

велико питање о суштини мађије — која значи више него нагон за сазнањем — о њеним опасностима и њеном животном значају.

Такав један одговор приправљало је немачко доба Sturm-a и Drang-a, доба поновног цветања немачког ирационализма, који је у својој најдубљој основи био хрвање за оним што стоји изнад људског разума.

Насупрот Лесингу претставнике периоде Sturm-a и Drang-a баш су нарочито привлачили титантско-демонски предмети. Али млади људи, који су се тада поред и после Гетеа лаћали „старе игре луткама“ која им је звучала необично блиско, остајали су при спољашњем, морализаторском или сентименталном схватању. Наиме, зашто човек са толико даровитости и тако отворена, јака али ипак мека срца мора пасти ђаволу у шаке и већ на земљи бити сматран као изгубљен, натоварити на себе најтежу кривицу и растрган умрети? Стварни претставници Sturm-a и Drang-a, пфалцески песник и сликар Фридрих Милер, са својом недовршеном драмом „Фаустов живот“ 1778, Балтичанин Рајнхолд Ленц и Франкфуртјанин Макс Клингер са својим романом „Фаустов живот, подвизи и пут у пакао“ 1791, сви су они сматрали да се само по себи разуме, да је плаховити нагон за истином само једна страст поред других и да човек, у коме кипте страсти, може сагорети свој живот као леп ватромет. Штета за њ, али ипак живот какав би се уствари желео провести! Оно што сноси кривицу за пропаст јунакову, јесу баш злокобне границе људске природе или отпор несравњено велике већине према великом појединцу, али тако исто и зли утицаји пакленог партнера.

Милеров „Фауст“, одломак, који је непотпун и објављен, циљао је на морално спасење Фаустово. Његов Фауст је јунак живота, „велики човек који је осећао све своје снаге, осећао узду коју су му срећа и судбина наметнули, а коју је желео радо раскинути, тражећи средства и пута; који има довољно храбрости да све прегази што би му стало на пут и што га је хтело спречити; који има довољно жара у својим грудима да се у љубави веже с ђаволом, који иступа према њему отворено и с поверењем“. Јер „има тренутака у животу, ко их није имао, кад срце само себе премаша и кад најидеалнији, најбољи човек, и поред све праведности и закона, апсолутно самог себе превазиђе.“ Утувимо смисао ове Милерове поеме: Он хоће да нечувени подвиг зајед-

нице са ђаволом психолошки објасни помоћу надчовечанске црте у људској природи, а тиме и да за њу нађе морално оправдање.

Гетеов Фауст (почет 1774; Прафауст, издан 1888; Фауст I део 1808, II 1831). Гетеов Фауст је човек стављен између Господа и ђавола, који у неуморној тежњи за делањем савлађује у себи претешки сукоб своје двоструке душе и тиме постаје достојан да буде примљен у небеско блаженство. Све науке је Фауст изучавао, чак се предавао и мађији, али није могао стећи унутрашње задовољење. Очајан, приноси већ устима отровни напиток, кад га јек ускршњих звона мами поново у живот. Мефистофел обећава да ће Фауста учинити заиста срећним, ако му овај своју душу заложи. Фауст закључује савез под следећим условом:

Ако икада ја тренутку кажем:
 Позастани ипак! да леп ли си ти!
 Тада ме можеш оковати одмах,
 Тада ћу радо пропасти ја!

Мефистофел уводи Фауста у уживање чулнога живота (сцена у Ауербаском подруму). Вођен Мефистофелом заводи Фауст невину Маргарету. Маргарета постаје децоубица и умире у затвору; глас одозго објављује опроштење њенога греха. У другом делу прелази Фауст све нове и нове животне кругове; драма постаје симболична синтеза целокупног збивања у свету, историје природе и људског духа. Фауст умире са радосном исповешћу за социјално деловање:

Такву врлу вреву желео бих видет,
 И живет с народом слободним на слободној груди.
 Тада бих могао казати тренутку:
 Застани ипак, ти си тако леп!

Мефистофел хоће да преузме душу Фаустову, али небеске војске одводе је у висине: „Ко у труду ради тежећ за вишим, тога можемо спасти.“

Тако у Гетеовом спеву о Фаусту основна тема новог доба — тј. побуна субјекта противу објективнога закона, тема која се у толико других песничких дела овога времена као и у осталим драмама о Фаусту јавља само као друштвени феномен — показује најзад своју праву метафизичку дубину. Гледан споља, Фауст је

индивидуалиста надчовек, који снагом изузетног права своје велике природе пренебрегава све облике друштвеног разума, науку, морал, право и закон, и чији праанскошки животни нагон не преза ни од кривице и престапа. Али Фауст није само преступник према друштву већ и према хришћанском схватању, а пре свега преступник према Господу, чију надчовечност крунише веза са ђаволом, присвајајући тиме за себе и изузетно право према Богу. Као што смо видели, приказивање Фаустове идеје није у суштини ништа друго него историја покушаја да се Фауст спасе. Зато има свога дубоког разлога што је предмет Фауста имао готово магијску привлачност за младе песнике периоде бујности и врења, па и за Гетеа. Јер баш у њој налазе свој најјаснији израз хришћанско појимање света и његова идеја моралног поретка у свету. До тада је свима слободњачким духовима, почев од „правог хришћанина”, предочавано као пример за опомену, да се Фауст, као савезник ђаволов и отпадник од Господа, не може спасти и да најзад мора у пакао. Гете је овде ударио по корену морални поредак у свету, јер је својом новом обрадом предмета уздрмао веру и неминовну пропаст Фаустову. Ово ново схватање предмета јасан је израз новог поимања света: то је идеја о спасењу Фаустову.

Гетеов Фауст не пориче никако Господа него га уствари тражи на нови начин: пут Богу води кроз свет. Овде нису у питању кривица и казна, лична судбина или развој појединца, већ судбина и довршавање једног репрезентативног човека према суштини његова бића. Код њега скретање ка мађији значи само изванредно потенцирање тежње ка највишем, ка безусловном, које пребива у свакој великој души, али које ју стално доводи у опасност да заборави на свој божански завичај и везу с њиме, да саму себе учини безусловном и прескочи своје људске и суштински одређене границе. Али док је ту у питању добар човек, који само удара странпутицама — остаје, према Гетеовом искуству и уверењу, у његовој души постојано велико незадовољство са самим собом, које му се нигде не да скрасити и које га, најзад, опет приближава његову пореклу и његову највишем циљу. Овај процес настајања и пречишћавања јединства душе јавља се, додуше, у људском животу само изломљен, и разбистравање манифестује само у низу потенцираних поставака ка вишем животу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Из тога настаје драмски сукоб који увек излази из оквира појединог случаја и пружа веће могућности.

Вероватно је да је и Гетеова најранија намера била да свога јунака пусти да пропадне. И спољашње и унутрашње, у тежњи која му је срце нагризала за промашеним већим опредељењем. Али већ у каснијим франкфуртским младалачким годинама успело му је за руком да овај стари немачки легендарни лик стоји са једном љупком али и одлучном фигуром девојке из народа. Но убрзо ова фигура нараста у његовом схватању у пуноправног носиоца антилуциферског правца и судбинског одређења. Овај лик постаје у Гетевим рукама најчистији одраз невиног људског бића, изложеног рушењу и разорењу, али које је исувише дубоко склоњено у свога Бога и са непогрешивом сигурношћу тежи своме циљу, и које је онда и код вољеног неверног драгана требало да почне, да прати и да доврши дело његова спасења. Особеност самог збивања захтева да Фауст има стално да се рве са својим пакленим пратиоцем, тј. уствари са својом сопственом демонском природом. Битно је да он са другим људима долази мало у додир, али у толико више са духовима, да са Маргаретом уствари пролази заједно само мали део пута, али да иза тога стално лебди у његовој души и његовом животном простору маргаретинска звезда водиља. Ово стално кретање на разним плановима света условљава Гетеову креацију, смишљену не толико за гледање и слушање, колико за сагледање и наслуђивање.

Да се и Адалберт Шамисо године 1803 огледао на „Фаусту”, мало је познато. Јер јачина овога песника налази се на другим пољима, не на драмском; и његов Фауст има од драме само драмски дијалог. Уствари ово мало дело је психолошка студија, али, заправо, врло значајан покушај, као целина, разуме се, неуспео, да се теоретски проблеми сазнања прикажу у песничком облику. Као мото Шамисова Фауста, кога је он сам окарактерисао као „покушај”, стоји карактеристична реч из Шекспирове комедије: Како хоћете.

Чему нам користи лудост мудраца?

Постојање Гетеова свега није у првој половини 19 века било никаква препрека другима да предмет понова обрађују, а пре свега да га удешавају за позорницу. Највећи успех у овим настојањима

постигао је Брауншвајгжанин Ернст Аугуст Клингеман, који се од 1813 био посветио позоришту и 1818 преузео управу дворског позоришта у Брауншвајгу, у коме је Гетеов Фауст 1829 уопште први пут јавно приказан. Већ по овој чињеници можемо закључити како би било погрешно замерати му као да није имао довољно поштовања према Гетеовом делу. Али захтеве публике његова позоришно и сивуше расположенога доба Гете није могао потпуно задовољити. Клингеман јој је у своме Фаусту изашао у сусрет, држећи се, пре свега, сопствених речи старог мајстора Гетеа:

Нарочито дајте много радње!
 Зато ми данас штедети немојте
 Нити машина, нити проспеката.
 Употребите и месец и сунце,
 Звезде можете расипат по вољи;
 Воде и ватре, ни литица стена,
 Ни птица, зверади недостајат не сме.

Клингеман је обратио нарочиту пажњу на романтички елемент, и то само спољашње схваћен, и успех је показао како је Клингеман добро познавао публику. Његова трагедија, у по нечему проста имитација Гетеа, једва да има песничке вредности, али утолико више јаче позоришне ефекте, и, као обележје времена, спада ради тога у обраде Фауста. Комад је често игран, а у руском преводу остао је дуго времена на репертоару и у Петрограду и Москви.

Године 1829, 15 јануара, појавио се Гетеов Фауст први пут на позорници. Два месеца касније, 29 марта 1829, даван је у Детмолду први пут „Дон Жуан и Фауст“, трагедија од Кр. Д. Грабеа (Grabbe). Од свих песника који су се после Гетеа прихватили обраде овога предмета био је Грабе, несумњиво, најпозванији и по таленту и по дару. Али његов нестални, несрећни живот спречавао је стално сазревање свих плодова. Оно што је остало од његових дела, то су изванредни одломци генијалном руком скицирани, чији унутрашњи значај свака генерација изнова открива, али без изгледа и могућности да се ове драме вежу трајније за позорницу, ма колико се ревностно то покушавало. И потпуно је у складу са песничким карактером Грабеовим, кад он напушта

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

мисао о спасењу Фаустову, мисао која је од Лесинга постала стожер Фаустова проблема, и ставља — са пркосним очајањем које се унатраг ослања на периоду Sturm-a и Drang-a и упућује на Ничеа унапред, — на крају трагедије пропаст обадве главне личности. Грабе поставља у своме делу питање, које место заузима човек у целокупном космичком односу; овај специјал-човек, који својом везаношћу за надприродни ред не припада више тако непосредно космосу као биљка или животиња са својом непосредном блискошћу Богу. Гетеов Фауст схвата сличност с Богом и вечито-земаљско, он може да сиђе „мајкама“, праизвору вечитог живота. И Фауст Грабеов силази доле у дубине, али тамо налази демоне којима је страна људско биће, и који га се одричу. Он не успева да осети јединство у које је и он сам уткан; напротив, сазнаје вечити дуализам и квалитативну различност човека од космоса. Код Грабеа Фауст извлачи једно сазнање из свога похода у подземни свет, наиме, да сазна по сваку цену стварност, која му је, као људска стварност — као Дона Ана — приступачна. Али фигура Фаустова сама није довољна Грабеу и он узима и фигуру Дон Жуана. Обадва предмета треба наслагати један на други, и, згрудване, подићи до квантитативне величине. Чулни и духовни човек стављају се један према другоме и морају се рвати. Дон Жуан воли Дона Ану, убија Октавија и витеза Дон Гусмана, али тада долази Фауст, који баш тада борави у Риму, заљубљује се такође у девојку и одводи је на Монбланк, у чаробни замак, који ђаво мора за њега тамо да сагради. Разуме се да је и Фаустово облетање узалудно, иако он даје за Ану сва чуда света. Иако Фауст — песнички најјаче место у целом делу — у нечувеним визијама старе пред њене ноге пределе целе Европе, остаје она непоколебљива, тако да је најзад, разјарен, сам убија једном чаробном речи. Дон Жуан прима вест о Анином крају прилично равнодушно. Али на једној гозби Фауста односи ђаво, који му заврне шију, иза чега пропада камени гост са Дон Жуаном који се до краја опире.

Грабеов мотив, стављање Дон Жуана и Фауста једног према другом, велики је као и све Грабеове интуиције — али самој обради недостаје снаге. Он хоће да овој трагедији удахне духовно дејство, али његова сретства су недовољна за њено право про-
духовљење. Његови Фаустови монолози показују народну, једно-

ставност, а његов Дон Жуан је, и поред девизе: „Краљ и слава и отаџбина и љубав”, уствари еротичан. Уопште, добар део Грабеове трагедије насилу је подизан, али, остајући ипак трезан, и лађајући се онда алкохола као средства. Као заблуда показало се и то да је његово дело „згодно за позорницу”. Занимљиво је да је музику уз дело компоновао тада млади Алберт Лорцинг, који је од 1826 припадао детмолдском позоришту као глумац, и по жељи писца играо и улогу Дон Жуана.

Исте године кад и Грабе, 1823, стварао је и Николаус Ленау план за обраду Фауста. Али се латио обраде тек 10 година касније. Као све што је Ленау почињао, и његов Фауст носи на себи изричито његово лично обележје. Песник остаје, и кад се служи дијалогом, у битности лиричар, што му је и донело бесмртну славу. Године 1833 пише он: „Најзад сам пронашао једнога типа у кога могу депоновати цео свој паклени пртљаг, већ је тиме тешко натоварен магарац. Ако уопште није само магарац. Фауста је, додуше, написао Гете, али због тога није то Гетеов монопол који би искључивао свакога другог.“ Поема његова није настала у једном изливу и носи јасне трагове Ленауова начина рада на скокове и његових често колебаљивих погледа на свет. Песник Ленау познавао је, слично Грабеу, праву срећу само издалека и очајавао је у борби са демонима док им његов дух није најзад и подлегао. Субјективан, као и све што је писао, и његов је Фауст. У борби за погледе на свет, плашен туробним слутњама, чезнућа за разрешењем и ослобођењем, ступа Ленау пред нас у овоме делу, које нам, проткано многим лепотама језичког израза, пружа слику његова унутрашњег живота. То је мешавина драмске песме и романсе као уметка. Укратко: дело које далеко изостаје иза Гетеова спева, али светлећи на моменте, кад се песник место свога јунака почне сам исповедати: „Мој Фауст је болесних мисли”, и кад се све на крају, готово лесинговски, расплине у сан.

Наш кратки пут кроз развој мисли о Фаусту у немачком песништву био би непотпун кад не бисмо на крају бацили још и поглед на одјек мисли о Фаусту у музици, нарочито у немачкој музици. За једног музиколога био би примамљив задатак, да као допуну овоме што је речено пропрати промене проблема Фауста

у историји музике. Ми се овде морамо задовољити тиме да укратко набројимо најпознатије опере које се баве темом Фауста. Тако:

- Луис Спор (Louis Spohr) 1814
- Шарл Гуно (Charles Gounod) 1859
- Боито (Boito) 1868
- Хајнрих Целнер (Heinrich Zöllner) 1887
- Фредерико Бусони (Frederico Bussoni) 1920
- Херман Ројтер (Hermann Reuter) 1936.

Врло велику раширеност стекле су даље „Фауст-увртира“ од Рихарда Вагнера и „Симфонија-Фауст“ Франца Листа. Дело Хектора Берлиоза „Фаустово проклетство“ надовезује директно на Гетеа.

Горе набројене опере о Фаусту не држе се, разуме се само по себи, дословно Гетеова текста, већ дају, као на пр. Гуно у својој опери Фауст, само поједине исечке из целокупне радње. Па и у овим отсечцима налазе се ретко дословни текстови из Гетеа. Музику за пратњу уз Гетеова Фауста I и II део написао је већ за живота Гетеова кнез Радзивил, касније у току 19 века Роберт Шуман, а у најновије време Едуард Ласен и Феликс Вајнгартнер.

Др. Валтер Кунце

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СРПСКОГ СЕЉАКА И ЗАНАТЛИЈЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

У историји права видимо, нарочито у средњем веку, значајну одлику сељачког живота, — то је економска потиштеност и економска потчињеност сељака. Тек XVIII и XIX век доноси ослобођење сељака од њихове политичке и правне зависности.

Кад су Јужни Словени дошли на Балкан, имали су своју примитивну организацију, без сталешких разлика. (Византиским историчарима VI и VII века ово словенско уређење изгледа као анархија и неслога.) Сви су Словени у оно доба били пре свега слободни сељаци и пастири, а према потреби и војници. Између њих били су сачувани ипак и знатни остаци староседилаца: Арбанаси и Власи који су се највише бавили сточарством и водили полуномадски живот по планинама.

У вези са стварањем нових држава: освајачке Бугарске у VII веку, српске и хрватске у IX веку, почињу да се стварају сталешке разлике. Издваја се владар и његов двор, угледнији ратници, хришћанско свештенство. Ова лица присвајају себи (или добијају од владара) веће комаде земљишта као поседе. Те су поседе обрађивали помоћу робља, којег је било доста у ранијем средњем веку, и помоћу сиромашнијих сељака који ступају с велепоседницима у уговорне односе ради обраде земљишта.

Ипак већи део сељака остаје још дуго слободан. Тек кад се држава појачава, јавља се све већа подела занимања: „сталез који ратује” (властела) и „сталез који учи” (црквене старешине) присвајају себи што већу власт над „сталезом који храни” (сељаком). То се ради са приволом владара који нема других средстава, да награди прва два сталеза — ослонац државног уређења: у недостатку новца он их награђује великим имањима и извесним пра-

вима над сељацима. Тако је било и у суседним, више развијеним државама: у Немачкој на северо-западу и у Византији на југоистоку.

Од почетка XI века (после пропасти Самуилове државе) Дунав постаје опет северна граница Византиског царства. Срби долазе под утицај византиског правног реда који утиче и на сеоске односе.

Византиско царство оног доба зна за различите врсте сеоског становништва. У њој постоје понегде и слободни сељаци који имају своје наследне земље. Али њихов је положај тежак — они сnose највише државних терета, многобројне данке у новцу (перперу од сваког газдинства, данак од волова, од пчела, од винограда) као и обавезу личног рада за државу (ангарија). Свака ситница сељачког газдинства била је уписивана од византиских чиновника у катастре и опорезивана. Али све већи замах узима велика својина — самог цара, властеле и манастира. Властела и богаташи све више купују земљишта слободних задужених сељака, ствара се сељачки пролетаријат. Сељаци без земље долазе сад велепоседнику да обрађују имање као половници (мортити) или као досељеници (парици). Византиска држава тражила је од сељака порезе у новцу, створила је опште јемство сељака које приморава да плаћају порез и за необрађене, напуштене парцеле у селу. Оскудица у новцу натеривала је сељака да се задужују код богатих великаша и манастира, да на велепоседима раде, да своје парцеле продају или завештавају велепоседницима. А држава све чешће награђује властелу тиме што им даје имања заједно са сељацима, јер имање без радних руку не значи готово ништа. Држава преноси своја права на повлашћеног господара: властелин или манастир добија право да од сељака на свом имању тражи порез и работе и у том односу замењује државу. Манастирска имања добијају порески и судски имунитет т.ј. на њихова имања не смеју улазити државни порезници ни судије. Манастирске власти саме опорезују и суде потчињене им сељаке у метохији.

Све ове појаве — прелаз јавних права у руке повлашћених велепоседника, нарочите њихове привилегије према сељацима, и везаност сељака за земљу која постаје својина велепоседника — то су поједине црте феудализма који улази у Византију, иако се није тамо развио у истој мери као на Западу.

I. Слободни сељаци. Кад се у XII веку ствара Немањина држава, ослобођена од византиске превласти, била је већина српских сељака вероватно још слободна, зависна директно само од владара „великог жупана”. Језгро сваке жупе сачињавали су жупски сељаци, лично слободни. Они су држави плаћали порез и вршили многобројне работе (кулуке), на пр. „приселицу и понос” — давање превозних средстава и хране претставницима државе, затим „градозидање”, стражарење по градовима и по друмовима, давање помоћне снаге за властеоску војску ит.д. Још из чл. 75 Душанова Законика видимо да се жупа схвата као скуп слободних села која располажу, осим својих земљишта, и пашама као заједничком жупском својином. Исти члан претпоставља ипак, да се у жупи налазе и села властеоска, царска и црквена којима остала села не смеју забранити учешће у испашаи. Из повеље цара Уроша челнику Муси г. 1363 видимо поделу жупе Брвеника: од 56 села 30 припадају властели, док су остала 26 „жупска”. Од тог броја 14 јављају се као „дворска” са засебним обавезама према царевом двору (села ловачка, коњушка, станичка, постелштакча), док само 12 њих остају као обична слободна села. Манастирска села уопште нису споменута, јер због својих имунитета потпуно изузета од власти заповедника жупе. Видимо да обична слободна села сачињавају мањи део жупе у доба српског царства.

Осим жупских сељака који обрађују своју наследну земљу, било је и сељака који су узимали туђу земљу у закуп. Ту су постојала два система. Један је наполичарство: тежак који нема ни стоке ни свог алата, позајмљује их од богатог господара и даје му половину прихода — „тежи земљу наполи”. Други је систем, ако сељак има свој инвентар, онда он даје господару четвртину прихода, а три четвртине задржава за свој труд: „ко би за доходак усејао жито, да даје цркви четврт”, вели хрисовуља Цетињског манастира г. 1485. Исту четвртину дају сељаци господару имања, кад се на њему користе службеностима: ако секу дрва, лове рибу или дивљач (повеља Скопског ман. г. 1300). Али већина сеоског становништва у Немањићкој Србији јесу зависни „парици” или „меропси”.

II. Меропси на повлашћеним имањима. Већ из прве Немањине повеље Хиландару г. 1199 видимо да он поклања својој задужбини не само земљишта, него и сељаке — „парике” код

Призрена, поклања и винограде и 4 уљаника (пчеларства), а при сваком уљанику по два човека. Ови су људи већ везани за земљу, као у Византији: они постају поданици или боље рећи подложници манастира, они немају права да са манастирске земље пребегавају на жупску земљу, онда морају бити враћени натраг, пише повеља. Кад су Немања и његови синови зидали задужбине у Србији (Студеницу, Милешево), опет су њима поклањали насељена имања и уредили односе потчињених сељака према манастиру. Није се сачувао тај „закон св. Симеона и св. Саве“ за Студеницу и Милешево, на који се позивају доцнији краљеви у својим повељама, али изгледа да је он обухватао све врсте аграрних односа.

Поједине велике хрисовуље XIII и XIV века показују какви су били ти односи по манастирским метохијама (Скопска, Бањска, Грачаничка, Дечанска и Аранђеловска хрисовуља). Српски манастири имали су врло велике поседе: на пр. Дечанској лаври био је потчињен читав крај који се и сад још зове „Метохија“ — 52 села, и то са многобројним становништвом (у селу Чабихима било је, према попису у хрисовуљи 1330 г., 197 кућа, а у њима до 700 мушких глава). Ови сељаци деле се на неколико врста.

Основна врста сељака у XIV веку то су земљорадници, зависни од повлашћеног господара. Они се зову грчком речи: „парици“ (досељеници) или чешће „меропси“ (прастара грчка реч коју читамо код Хомера и значи „човек“). Они су православни Срби. Уредба за меропхе назива се понекад „закон Србљем“. Меропси живе у великим неподељеним кућама (задругама, према доцнијем изразу). Из Дечанске хрисовуље видимо да у задрузи може бити до 15 или 20 одраслих мушкараца — браће, братића, унука једног деде, па и домазета, шурака. Свака меропашка кућа има свој посед који она обрађује за себе и сматра својом „баштином“. Али сељаци немају потпуно право располагања овом баштином. По чл. 174 Д. 3. сељак, кад хоће да прода своју баштину, може да њу прода само човеку истог сталежа, који ће вршити исте работе за господара, иначе може господар да конфискује сељачки посед који му не би давао работе.

Потчињена сељачка баштина дугује повлашћеном господару многобројне работе. Док су у византиским катастрима сељаци оптерећени многим порезима у новцу, у српским повељама налазимо многе работе и приносе у натури. Једино што је израчунато

у новцу, то је „перпера царева” или „соће”. То је основни порез — 1 перпер (мали златник) од сељачке куће, исто као у Византији. Ипак из чл. 198 Д. З. видимо да је и овај порез могао бити плаћен у натури као „кобао жита” (16 кила). Господар имао је да прикупи овај порез од сељака и да га преда држави.

Затим су меропашке куће дужне да раде на оном земљишту које господар обрађује за себе. Ту је прва обавеза жетве (три дана жети и три дана „чистити”, т.ј. вршити, вејати и готово жито предати). Ова работа вршила се обично бедбом, бесплатно с обавезом господаревом да раднике у то време храни (као сад на моби). И кошење манастирског сена обавезно је за све меропхе: на „накосицу” мора да иде свако „ко може држати косу”. И ова работа траје три дана у години: 1 дан косити, други спластити, средити у пластове, трећи дан здевати, камарити. Одређен је и рад у манастирском винограду, чак у неким повељама под претњом строге казне. Меропах има да плати 1 вола ако није с том работом готов до Ускрса.

Било је и допунских, „малих работа”, које нису исте за све метохије. Понегде су то неки приноси, одређени за три празника: о Божићу, о Госпојини и о манастирском празнику (хрис. ман. св. Богородице на Лиму). Други меропси обавезни су да 3 дана годишње лове зечеве „заманицом” (тј. без награде и о својој храни).

Али најважнија од меропашких работа била је орање и сејање за господара. Велепоседници сазевали су велике количине жита за свој рачун, не само за своју употребу, него и за продају. За то служе се бесплатним меропашким радом: свака сељачка кућа дужна је да стави једног радника за господареву земљу. Било је два система одређивања овог рада.

1. У ранијим повељама назначена је површина земље за обраду. Меропах дужан је да пооре и засеје 3 „мата” пшенице, 2 мата јаре и 3 мата проса (Бањска хрис. 1313 г.). Ови се бројеви колебају према метохији, на пр. укупно 7 и по мата у Бистричкој, 9 у Грачаничкој и 6 у Дечанској. То значи да свака меропашка кућа има да обради мање него хектар манастирске њиве (у хектар рачуна се 12 мата).

2. У Душаново доба работе рачунајући се према броју дана, што изгледа нама као повећање меропашке работе: свака кућа дужна је (по Аранђеловској хрис. 1348 г. да ради 2 дана недељно

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

оно што њој нареди игуман (вероватно само један радник од куће). Слична одредба налази се у чл. 68 Д. З. Из једне повеље Хиландару маја 1355 г. видимо да се овај пропис сматра као „закон за меропхе по всюј земљи”. Било манастирски било властеоски сељаци дужни су да своме господару раде по 2 дана недељно (дакле, он може захтевати од куће 104 дана бесплатног рада). Осим тога, остају на снази мање работе: 1 дан годишње у винограду, 1 дан кошења заманицом и др.

Душанове одредбе изгледају као врхунац постепеног појачавања зависности сељака од господара. Ова правна подређеност види се и из чл. 69 Д. З., по коме себри (ово је општи назив за све сељаке) немају више права да се скупљају на зборове, вероватно због тога што се сваки збор без допуштења власти сматра као завера против госпде. „Саборницима” (учесницима збора) закон прети отсецањем ушију, а „поводчијама” (сазивачима) осим тога, и спаљивањем косе и браде — „смуђењем”.

Ипак меропх у Душановој држави није бесправан. Пошто потчињен положај сељака даје господару могућност да злоупотреби своју власт, донет је г. 1354 у II делу Д. З. значајан чл. 139: „Господар не сме да тражи од меропха ништа друго преко онога што је законом утврђено”. Догоди ли се таква злоупотреба, меропх има право да пред судом тужи господара, и то било властелина било игумана било царицу и самог цара. Господар, ако га суд осуди, има да плати меропху сву штету, и мора дати јемство да му неће затим учинити које зло.

Али исти II део Д. З. потврђује да је сељак везан за земљу: он нема права да се отсели са имања. Оваква селидба без дозволе господарева сматрана је за „бежање” и кажњава се као кривично дело. Нико нема права да туђег сељака прими на своје имање — ни манастир ни властелин ни царица ни цар (чл. 140 Д. З.). Ни вароши не смеју да туђег сељака приме у своју средину (чл. 141). А последњи чл. Д. З. (чл. 210), донет после Душанове смрти даје господару право да одбеглог меропха тражи на туђој земљи и да га сам кажњава: да га осмуди и њему нос распори, па да га врати силом на своје имање.

Ми смо највише говорили о манастирским меропсима, јер је њихов положај најбоље познат из повеља, али је скоро исти био положај сељака на властеоским имањима. Наведени чл. 68

Д. З. говори баш да је меропах дужан да ради 2 дана недељно *пронијару* (малом властелину) и да плати перперу цареву. Основне су работе исте. Разлика је само у томе што је црквени сељак био у бољем положају: ослобођен је свих работа за државу (чл. 26 Д. З.). И у погледу суда црквено је имаће повлашћеније: црквеним људима суде њихове власти у свим грађанским и кривичним споровима. Овакав имунитет ишао је не само у корист црквених власти, којима припадају судске таксе и глобе, него и у корист сељака, јер су њима црквене власти судиле очински и благо. Међутим, властелин нема таква широка права: његовим сељацима суди у многим случајевима царски судија (чл. 103 Д. З.), што је штитило сељаке од властеоске самовоље.

III. *Сокалници и занатлије*. Осим меропаха било је по селима доста сељака-занатлија: у оно доба затвореног природног газдинства, рђавог саобраћаја и слабог развитка вароши — били су занати по селима много развијенији него сада. Свако веће властелинство сачињавало је једну економску јединицу за себе.

Из манастирских повеља видимо да се по селима налазе многобројни „сокалници и мајстори”. Сокалници (од старе речи „сокал, сокалница”, што значи кухињска пећ, као што је доказао Ст. Новаковић) — то су људи који раде у кухињи господара: краља, властелина или манастира. У оно доба биле су на дворовима краљева и великаша приређиване сваки дан гозбе за стотине људи (гостију, војника, пратње). По манастирима хране се не само бројни калуђери, него и хације, сиромаси и болесници. Чл. 28 Д. З. изрично прописује манастирима дужност да „храни убоге”. Стога су средњовековном великом газдинству потребни многобројни момци, слуге „сокалници” или, по грчком називу, „мађери” (кувари) и „мађупци” (пекари). Ти сокалници, већином ослобођени робови, добивају и по неки комад земље на уживање, као тежаци. Али пошто је њихова основна работа — рад у кухињи, они обрађују мање господаре земље (обично половину онога што раде меропси: 3 мата место 6). Из неких повеља видимо да сокалници као слуге дугују понекад и зидарске послове и кирициску службу с коњем манастиру. Судија може да пошаље свог сокалника службеним послом, као игуман — свог отрока (роба).

Разноврсни сеоски мајстори опет су зависни сељаци, чије су главце обавезе не пољопривредни рад, него друге работе и при-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

носе у производима свог заната за господара. Из повеља види се да је подела рада по занимањима врло позната по селима у то доба. Често се спомињу *рибари* (њихова је дужност да доносе рибу манастиру), *ловци* (читава „ловачко село” у споменутој повељи г. 1363), *пчелари* (у оно време били су мед и восак од великог значаја јер су замењивали шећер и сва средства осветлења).

Израдом платна и рубља бавили су се *ткачи* и читава села *постељштака* (за постељско рубље). Било је и *шаваца* за израду свита и кожуха, и *џангара* (обућара), *клобучара* седлара и уздара по селима. Спомињу се и читава села *ковача* и *златара*. Вероватно је да и називи села као Штитари, Тулари, Седлари потсећају на старинске занате по селима. Често се спомињу *зидци* (зидари) који исто теже земљу и раде неке тежачке послове за манастир. Чак и *зидаркси* „протомајстор” налази се у зависном положају од манастира.

IV. *Власи и пастири*. Између Срба остала су и у средњем веку доста велика насеља романизованих Влаха. Они се издвајају и као етнички елеменат и као засебна социјална група. Као примитивни сточари-пастири они воде полу-номадски живот, прелазећи лети у планине, а силазећи пред зиму у долине. Држава тежи да и ове слободне пастире стегне и да их потчини велеседницима. Већ у основним манастирским хрисовуљама садржи се „закон Влахом” који одређује њихове обавезе и права.

У почетку били су сви Власи непосредно потчињени владару, али већ Немања поклања Хиландару два влашка „судства” и забрањује тим манастирским Власима да „бегају од великог жупана”. Влашко судство или *катун* није обично село, него сточарско насеље које се креће по планини у широким границама. Катун носи обично име свог поглавара — „судије”, „кнеза”, који има право да Власима суди у мањим споровима, док веће расправља игуман.

Дужности су Влаха лакше него Србаља-меропаша и сокалника. Влах није тежак, он не обрађује земљу за властелинство, њега не терете данци у новцу и у натури. Главна је његова дужност — лична служба. Власи се деле у *војнике* и *ћелаторе*. Војници служе војску као лака коњица, и као помоћни одреди стрелаца, међутим европски готово никад нису ишли у војску. *Ћелатори*

(рум. *calator*, од *cale* — *пут*) су кириције које воде караване коња и теретне стоке преко планина, преносе робу својих господара у градове, чак у Дубровник. У рату су вероватно били коморџије.

Осим тога су Власи дужни да пасу црквена стада, под одговорношћу за губитак стоке. За тај рад примали су месечно издржавање од манастира. Имали су и доста своје стоке коју су пасли на манастирским планинама и за то давали „травнину“ — део приплода, на пр. од 50 оваца 1 овцу с јагњетом.

Пошто је правни положај Влаха лакши, забрањено је Србину да се ожени код Влаха и да пређе њиховом начину живота. Ако се неки Србин већ приженио код Влаха мора да буде везан и враћен у меропхе (Бањска повеља кр. Милутина).

Поред Влаха било је и пастира из меропашких кућа који нису имали толико повластићен положај, него су осим пастирске дужности морали и да ору манастирску земљу и да сено косе.

Било је и целих коњушких и „станичких“ села по жупама. Станици су слуге које се брину о владаочевом „стану“, т.ј. његовим стварима на путу, — једна врста царских коморџија.

V. *Отроци*. Осим меропаха, занатлија и Влаха, који су сви више или мање зависни од велепоседника, али имају своју личну слободу, било је по селима и правог робља, потпуно зависног од господара. „Људска чељад“ која се може продати и купити на тргу, позната је из споменика XII до XV века. То су ратни заробљеници, кривични осуђеници и инсолвентни дужници, као и у осталим европским земљама тог доба. Српски роб носи назив *отрок*, а робња *раба*. Црква је утицала на побољшање положаја робља: она забрањује продају хришћанског робља иноверцима — јеврејима и муслиманима, поучава власнике да буду хумани према робљу. И у чл. 21 Д. 3. прописана је строга казна — отсецање руку и језика ономе ко би хришћанина продао „у ину веру“.

Душанов Законик потврђује право господара на отроке као „баштину“ (потпуно право својине). Отроци и њихова деца остају „у баштину вечну“ господара (чл. 44 Д. 3.). Отрок нема права да се на свог господара жали цару (чл. 72), док је меропху ово право зајамчено законом (чл. 139). Ипак српски роб није неправна, није ствар свог господара. Његов господар суди му само у мањим споровима, док за важнија кривична дела — за убиство, телесну

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

повреду па и за крађу — њему суди царев судија (чл. 103). Црква је увела обичај да господар пред смрт ослобађа своје робље, то може учинити и удовица и син умрлог (чл. 46 Д. З.). Ови ослобођеници могу да се настане у вароши или на селу као „слободни људи” и да пређу у редове сокалника или меропаха. Па и за свог живота господар често сматра за рентабилно да својим робовима додели парцелу земље за уживање и да од њих тражи не кућни, него тежачки рад. Дворско робље постаје сад аграрно робље. Тако је властелин Иванко г. 1350 настанио своје отроке на купљеној земљи и приложио манастиру. Нешто доцније је војвода Дмитр населио својим отроцима читаво село. Отроци, посађени на земљи („посадници”) имају исте дужности што и меропси (чл. 67 Д. З.). Тиме се положај робља побољшава, јер они постају наследно зависни земљорадници, који имају своју кућу и своје газдинство. Али тим самим се положај меропаха погоршава, јер се они у својој зависности од господара изједначају са дојучерашњим робљем.

Цео тај систем потчињености, који је био на снази до пропасти деспотовине, објашњава се економским приликама и војним потребама оног доба. Држава мора да има извежбани сталез војника — то су властела и властеличићи, увек спремни за рат. Сељаци обично не иду у рат, али њихова је дужност да својим знојем нахране племићку војску.

Видимо да положај сељака у старој српској држави није био лак. Како вели један модерни историчар, „Турци су одлично знали да искористе тешко стање сељака у земљама које су нападали, да би га одвојили од властеле и привезали себи. Нема сумње да је Турска XV века са својим тимарским системом, са мањим порезима и већим поштовањем закона далеко била поодмакла пред својим хришћанским противницима. Турци обећавају сељаку да ће му бити много лакше живети под њима него под старим господарима. Под притиском племићке самовоље, ратних пустошења и терета, сељаштво би се обично поколебало и где није прелазило у отворене буне као у Угарској или бежало у Турке као у Босни и Славонији, оно је било добрим делом пасивно у очајној борби своје државе с освајачем (Бугарска па и Србија)”. У тим речима има доста горке истине.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Заиста је балканском сељаку било прво време нешто лакше живети под новим господаром него под својом властелом. Али затим је пропало поштовање закона и у Турској држави, где чифлик-сахибије и обесне дахије заузимају место спахија. Хришћанска раја трпела је турски зулум, док се није тргла на ослобођење, док ратови XIX века нису створили нову државу и у њој коначно збрисали сељачку потчињеност: ти су ратови створили од сељака власника оне земље коју он обрађује и својим знојем натапа.

А. Соловјев

НЕДОСТАЦИ НАШЕГ УМЕТНИЧКОГ ПРЕГАЛАШТВА

Стварност данашњице као и развитак и живот наше су-трашњице већ сада нужно намећу потребу оснивања једног удружења, управо једног круга љубитеља и поштовалаца уметности, чија би се улога и рад састојали у чувању, снажењу и ширењу укуса и техничког духа, тј. оних истина које служе лепоти, угодности и користи народа. Што ми још много раније нисмо имали овакву установу, кривица није до нас већ до културног схватања минулих покољења, тј. оних просветних прегалаца који нису имали довољно снаге, нити одговарајућег ауторитета да би друштву и држави наметнули своје сугестије и захтеве. Пропуштено је драгоцено време од неколико десетина година а да није успело остварити повезаност пластичког и техничког духа са урбанистичким, хигијенским, спортским, комуникационим, школским и многим другим проблемима, као и да није успело наметнути програм рада који би одговарао модерној држави културног кова. Изглед наше престонице пружа, нажалост, најкласичнији пример тога хаотичног и произвољног делања у свим доменама радиности. Београд су уређивали и изграђивали медиокритети у чијем је неизмерном квантуму у неповрат ишчезло велико народно материјално благо, море радничког зноја и обиље напора вредних и талентованих архитеката, уметника-пројектаната, мајстора-техничара и артизана. У томе мору крутог рационализма, неукуса и егоизма, огледа се јадно ситничарење и асоцијалност нашег друштва. У таквој изградњи многих грађевина, паркова, скверова, улица итд., без реда и без система, без стила и духа, видно се манифестује одступање од културне мисије и културног програма наших одговорних просветних, привредних и политичких фактора. Та некоординација државне, општинске и приватне иницијативе омогућила је недоследност облика архитектонских пројеката као

и запостављање урбанистичких принципа, те диспропорцију површина искоришћених за улице и паркове, нарочито употребом несолидних и вештачких материја чија фактура, већ после кратког времена, даје слику своје стерилности и бедне јевтиноће. Архитектура Светосавског храма, цркве Св. Марка као и извесног броја јавних и приватних зграда пружа довољно јасан доказ наших квалитативних могућности и реализација — па ипак сви осамљени и, нажалост, ретки велелепни споменици исувише су немоћни, исувише су слабо подржавани од своје околине, тј. од простора у коме се налазе, да би се у њима огледала заслужена културна физиономија наше престонице као и духовне и техничке способности наших пројектаната и извођача. Ове архитектонске украсе гута недовољна и недоследна регулација земљишта, главних и споредних улица, тргова, скверова, паркова итд., затим непрегледна количина и разноликост бедних архитектонских маса чије су фасаде махом крашеће нехомогеним и трошним материјама које, као такве, дају поражавајућу слику неизграђеног укуса и доказују отсуство техничког духа као и наш несмисао за избор материја, боја, пропорција итд.

Архитектура и урбанистика старог Београда, тј. онога Београда који се китио скромним фасадама и који се није одликовао обиљем модерних инсталација била је, могло би се рећи, у већој мери хигијенска него што је данас. То стога што су се те мале зграде купале у ведрини сунца и ваздуха и певале у бујном зеленилу богате вегетације. Како се, међутим, данас претставља наша престоница, тј. у времену кад напредак модерног доба пружа човеку боље здравствене услове и потпунију примену урбанистичких закона? Нажалост, резултати модерних реализација показују видно одступање од многих принципа који служе здрављу, радости и лепоти људског живота. Наши меродавни фактори сматрали су да ће се ширењем постојећих улица са по два, четири или шест метара постићи модернизовање града. Међутим овако улепшавање значило би само онда прогрес, кад би се у овим проширеним улицама зидале једносратнице место дотада постојећих приземних кућа. Али шта се дешава? Ни држава, ни општина не предузимају ништа озбиљно да се спречи самовоља и незаситљива експлоатација кућевласника, који у тим узаним улицама, до недавна још здравим и сунчаним, сада без

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Икаквих скрупула подижу двоспратнице, троспратнице па чак и четвороспратнице, претварајући, у току само неколико година, ове мирне и пуне ваздуха улице у мрачне, отужне и нездраве пролазе. Није никакво чудо, што ове светлости неприступачне улице нестрпљиво и жудно очекују зенитски положај сунца, јер само тада могу да користе и осећају благодети и веселост његових зрака. Ако овој већ штурој слици додамо недоследност, пролазност, као и често неуспелу мешавину архитектонских облика и пропорција, онда ће нам многи делови Београда доказати несавршеност, недоученост, и запостављање свих оних чинилаца који, по правилу, треба да испољавају извесну изражајну садржину и јасноћу облика и принципа, тј. оних врлина које узбуђују и одушевљавају наша осећања и виђења. Кад је материја правилно искоришћена и примењена, кад она, својом формом, изражава суштаство свог елемента и одаје зрелост стваралачке мисли, кад су сви елементи и сва остварења постављена на своја места у унапред предвиђене просторе, онда ће цео тај круг ствари доказати да уметност није мртва формула већ највиши суперлатив који блиставо оживљава дубине, површине и пространства.

У урбанистичком погледу једна од најфаталнијих појава наше престонице јесте њено несхватљиво бежање, управо неосећање присутности пловних река, тј. Саве и Дунава. Познато је да пловност река доноси градовима обилнији материјални развитак и условљава обимније снажење домаћих спиритуалних манифестација, и то захваљујући инфилтрацији културних тековина и техничких искустава не нашег порекла. Реч је, дакле, о чиниоцима културног прожимања највишег степена. Реке, управо, вежу народе и земље и олакшавају размену привредних и духовних добара. Па онда зашто наша престоница не призна ове законе, ове исувише убедљиве истине, већ незахвално и брутално окреће леђа извору своје снаге, своје лепоте и свог развитака? Зашто да се на београдским обалама не осећа природна и разумна спона града са спољним чиниоцима, који имају тако видног удела у његовом снажењу и ширењу? Тај сукоб копна и воде условљава само непожељну дисхармонију односа речних и копнених путева, тј. њихову органску неповезаност. Разуме се, само по себи, да ће плод овог фаталног неспоразума бити негирање оних истина које служе хомогености и планском изграђи-

вању града, тј. правилној примени целог склопа сложених урбанистичких проблема. Београд је, својом изградњом, гравитирао више копну на коме се, сем незнатних делова, дозволило подизање огромног броја кућа и кућерака као и паланачких улицица. Велики простори земљишта, уместо да су постали попршта оног стваралаштва које се одликује модерним техничким, хигијенским и урбанистичким резултатима и искуствима, претворени су у уточишта несавесног и произвољног рада, тј. рада који је лишен сваког реда, плана и система. Сава и Дунав, нажалост, и даље су практично неприступачни становницима града, а то стога што су обале нерегулисане, неизграђене, тј. без кејова и веза са прометним и животним артеријама града. Коров, глиб, као и разна сметлишта која сусрећемо на многим местима, почевши од Чукарице па преко Небојшине куле до низ Дунав, одвајају још увек нашу престоницу кинеским зидом од воде, тј. од главних извора њене егзистенције, њене виталности и њене лепоте. Наш Београд, као да не жели да се претстави тим импозантним рекама у свом величанственом руву, као да не жели да споји и да слије своју дивну конфигурацију земљишта, своје гордо лице, своју мушку драж са снажним обухватом и с искреним загрљајем Саве и Дунава. Стога, не само хигијенски, економски и естетски обзири, већ и срце и разум налажу нам да учврстимо и повежемо што јединственије ту спону, и тај однос копна и воде. Спонтани и искрени савез ових чинилаца служиће већој користи и плоднијем развоју духовног и материјалног живота Београда. Отуда, раније заблуде треба отклонити, постојеће нејасности морају ишчезнути, јер не смемо изостати иза других градова, који су овим рекама указали више срдачности, племенитости и гостопримства. Ми морамо до крајњих могућности порадити на томе да наш Београд носи културно обележје и духовне врлине једног вредног и просвећеног народа.

Данас, као да се негира естетско задовољство, као да се не жели користити моћним и убедљивим квалитетима прошлости, као да немамо намеру да се бранимо од неуспелих и штурних дела садашњости; данас, као да није потребно дати свом стваралаштву оно знање, онај рад, ону природност и грациозност, коју траже предвиђени програми и постављени проблеми. С каквим болом ми посматрамо осамљен положај и неповољан смештај изло-

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

жбеног простора бившег Београдског сајмишта, положај који је, по неком фаталном закону као и због несхватљиве аверзије наших бивших управних фактора према води, морао, иако крај реке, бити лишен њеног присуства. Зар река није за сваког посетиоца у истој мери пријатан догађај као и откриће каквог лепог павиљона; зар на њеним обалама посетиоци неће с истинским узбуђењем посматрати и осећати лепу панораму престонице; зар њено тихо и благо отицање неће имати умирујућег дејства на духовна и телесна стања човека, тј. уливати му ону радост која ће га носити у знане и незнане даљине и пространства, у свет фантастичних снова и реалистичких могућности?

Наши преци, тј. неимари српске средњевековне културе, умели су да приме и правилно примене многа материјална и морална добра и техничка искуства својих просвећенијих савременика. Они су знали да је сваки образац, свака идеја и сваки уметнички облик, тесно везан за материју и зависан од њене природе. Стога није тешко увидети да је српска средњовековна уметност само тако могла да даде полета свом управо динамичном стваралаштву и да постигне правилну обраду многих пластичних и техничких реализација. Угледајући се на наше старе и вредне претходнике, који се у свом раду, ради постизања сретнијих солуција, нису устручавали да свесрдно усвоје многе позитивне вредности, како минулих културних епоха тако и својих даровитих савременика, и наше модерно стваралаштво би могло и морало да освежава оригиналност свог духа, својих идеја, и да корегира и поткрепљује своје често младе и несигурне покушаје поузданим резултатима старијих цивилизација и моћнијих традиција. Нарочито данас, кад спољни изглед нашег дома као и унутрашњи уређај његовог простора показују јасно одступање од здравих и конструктивних принципа и метода рада, тј. од закона сваком разумљивих и облика сваком милих — од неизмерног је значаја супротставити се свом снагом сваком изопачавању техничког духа као и немилосрдном скрнављењу пластичких линија и форми. Ако се за времена не стане на пут томе злу, ако се не одупremo с успехом свим кобним заблудама и странпутицама погрешног делања и рђавог стварања, онда ћемо добру човека и лепој уметности нанети најсвирепију неправду.

Уметност ћилимарства не задовољава наша очекивања. Она нас није одушевила ничим новим — управо она нас је разочарала, јер се одрекла не само старих, опробаних квалитативних особина, тј. утврђених графичких и колористичких шаблона, већ и правилног бојадисања својих вунених влакна помоћу природних боја добивених из биљних супстанција. Некадашња високо развијена савесност и темељитост ћилимарског заната тиме је поткопана. На место до недавна још употребљавана два, три елементарна тона чији је однос био отмен и одговарао духу традиционалних црвених позадина са црним и белим декоративним шарамма, данас површина модерног ћилима мора, нажалост, да гута бруталност тонова пламене палете, тј. боја анилинског и хемијског порекла. Суптилна и мека материја вуне противи се употреби анилинских боја, чија непријатна оштрина тонова одузима ћилиму сваку нежност и топлоту, сваку интимност и отменост.

Рељеф, као и поднебље земљишта, захваљујући својим огромним сировинама, својом богатом фауном и флором и својим обилним атмосферским променама, условљавају постанак својственог визионарства и естетике, тј. утичу на формирање уметничког карактера народа. Живот и рад упућују човека у планину ради дрвета и камена; у пределе са плодном земљом и глином ради исхране, грнчарства и справљања опека; на гајење оваца и свилене бубе ради вуне и нежне тканине; на сејање конопље и лана ради платна. Кроз векове човек је дакле васпостављао разуман однос са животним изворима природе; кроз векове и помоћу сталоженог рада човек је откривао тајне природе и усклађивао своје духовне могућности с отпорношћу сирове материје; кроз векове тешког и заморног рада човек је долазио до искуства и открића, тј. оних резултата који су условљавали постанак многих традиција. И наша грудa земље пружала је нашој домаћој радиности и нашем савременом стваралаштву у зобилу камена, дрвета, метала, глине, вуне, свиле и памука — иако ипак због краткоће времена као и због разних спољашњих и унутрашњих трзавица, није било услова да се рад организује, да му се обезбеди континуитет тј. да се створи традиција заната. Новија историја српског народа више је у знаку политичких борби и страначких распри него културног уздицања и културног

препорада. Последњих деценија ни време ни новац нису у довољној мери употребљавани за решавање културних проблема. Стога се зацарила конфузност управо неукус у примењивању природних и вештачких материја, које су услед тога изгубиле не само свој конструктивни значај већ нажалост занос и снагу свог израза, своје лепоте. С каквим незадовољством и болом у души посматрамо многе и многе државне, општинске па и дворске грађевине чији је комплекс ствари лишен виших духовних снага нашег стваралаштва, наших моралних могућности? Зар дворске капије нису могле бити тесане у камену; зар општинска већница није морала својом архитектуром и употребом племенитих материја да докаже највишу неимарску способност нашег човека; зар се смело за пошту и телеграф одобрити грађење монструозних и нехигијенских мрачних палата у рђаво интерпретираном српском византиском стилу; зар фасада и монументалност зграде правног факултета у Александровој улици нису могли на достојанственији начин да изразе бескрајни свемир и отмену једноставност стила; зар декоративно вајарство наших тргова и паркова није могло да примени камен, мермер, гранит тј. да избегне бедне творевине вештачког камена; зар ливени рељефи и фигуре многих приватних зграда морају да служе ширењу неукуса и дилетантизма? Све су то кобне последице младе и неизграђене традиције занатства, све су то последице кратког трајања мирног и смишљеног рада који једино може да даде уметничком твораштву извесну привлачност и снагу духа тј. пројектовања као и извесну техничку зрелост материје, тј. извођења.

Ни са покућством нисмо стали много боље. Још у Карађорђево и Милошево доба, па и доцније, у архитектуру унутрашњег уређаја су спадале софре које су замењивале столове, затим полице на којима су ређане земљане и металне посуде као и скриње које су служиле за смештај рубља, одеће и обуће. Код нас, који смо се у много чему угледали на своје турске завојеваче, миндерлуци су махом замењивали лежишта и седишта, тако да у те сврхе дрво није било потребно употребљавати. Према томе видимо да се српско огњиште тек у новије доба упознало са столицом, фотељом, креветом, канабетом и орманом, тј. да је намештај у нашем ентерјеру „новина“ — и зато код нас уметност столарства не блиста оном изражајном снагом коју сусрећемо

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

код народа напредног запада. Међутим, наши поједини мајстори су умели у многим изванредним реализацијама да нас угодно изненаде својим смислом за пропорцију и за избор дрвета као и својом досетљивошћу при савлађивању и рационалном искоришћавању простора. Али ти индивидуални подвизи ни издалека нису могли да ублаже грубу стварност нашег садашњег столарског заната, који, као са неким гњевом и пркосом, немилосрдно и незналачки, примењује технику фурнира. Ако уздужне облике масива превлачимо фурниром, чија влакна показују попречне правце, значи да не следимо логику конструктивности. Зато, да бисмо истакли лепоту и величину столарског заната, фурнир мора да респектује хоризонталне и вертикалне правце конструктивних линија. У противном случају, архитектура намештаја биће лишена свог конструктивног значаја и логичности арматуре. Ми се више одушевљавамо оним нашим столарским радовима који не знају за фурнир, на пример са једноставном конструкцијом дурмиторског треношца, иако је он производ рустикалног и архаичног разума нашег горштака. Његов косо усађени полукружни наслон као и ниско и нешто издубљено седиште условљавају горњој половини човечијег тела савршену ротацију а удовима несметану циркулацију крви. Његово масивно дрво са умереним, скромним и на свом месту издубљеним резбаријама усхићује својом строгошћу чистих линија као и грациозношћу пропорција. Уз то његове лепе облике и логичну конструкцију јединствено подржавају вештина и озбиљност заната.

Стваралачки дух долази до изражаја нарочито у грнчарству, у коме сигурност и спретност руку с лакоћом дубе у глини, у малом размаку времена, јасне и зреле облике и постижу чврсту контуру лонца. Код тестије, ћупа, чутурице и најмања нијанса форме јесте ново откриће, нова сензација, нови излив мисли и уметничких концепција. Ватра и метални оксиди емаља не само да учвршћују и обезбеђују отпорност лонца према спољном и унутрашњем притиску као и према продорности влаге, већ садржајно допуњују пластичку замисао мајстора-грнчара. Наша керамика је у повоју, њени резултати су скромни, врло скромни. Лепоту облика као и примитивну техничку и уметничку обраду сусрећемо још само у каквој забаченој паланци, која је, захваљујући својој изолованости, поштеђена од полутанства наших

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

већих градова. Без здравог расуђивања и техничких искустава ми нећемо успети да искоренимо многе заблуде погрешно схваћеног грнчарства. Пре него што се наметне облик каквој материји треба упознати њену природу, њена средства, треба осетити њене могућности. Међутим, са колико извештачености и дисхармоније, са колико одсуства дубљег испољавања и замашнијег остварења следи наша модерна керамика пут уметности? Зар се геометријски декор наше тканине може применити на облу површину лонца, која не подноси укоченост правих линија већ тражи ноншалантну слободу рукописа? Зар претерано компликовани облици какве вазне не вређају мирноћу и рудиментарну једноставност керамичке посуде? Зар метални оксиди, захваљујући топлоти пламена, не дају лонцу божанствену безмерност и расплинутост боје, дубину тона и органску повезаност печене глине са њеним спољним и оплемењеним омотачем? Па зашто онда фалсификовати овај једино исправни поступак употребом уљаних боја и лакова, тј. служити се оним средствима који не доприносе лепоти керамичког испољавања? Безумност и свирепост неправилне технике треба осудити, онемогућити, јер досег фино васпитаног човечијег чувства као и домет нашег суптилног али јасног осећања ствари траже више истинитости и лепоте на површини керамичког материјала.

Сваку мисао, сваки рад примењене уметности, треба знати објаснити, рашчланити и тако осетити да се увиди да уметничко дело није производ пуке случајности и безразложности. У начину компоновања, у вештини извођења, у избору колорита, у познавању материје, у осећању мере, огледа се вредност сваког производа. Обрада метала подлеже, такође, овим законима, који, кад су правилно примењени, могу да даду и обичном уличном стубу једрину облика и елеганцију линије. Метале обрађујемо мануелно и механички. И један и други поступак може да служи серијском извођењу успешних модела — дакле условљава индустријску производњу. Разуме се да ће нови алати као ковничка преса, те нове технике као аутогено и електрично заваривање метала омогућити постанак нове врсте уметности, тј. уметности квалитативних резултата и позитивних формула које ће разбити и онемогућити застареле предрасуде нашег васпитања и укуса. Ковине и ливене предмете сусрећемо свугде, у ентеријеру као и

на улици. Чврсти свећњаци, разно посуђе, лагани и витки лустери, улични стубови и канделабри, ограде и преграде, све је то изражено у гвожђу, бронзи, бакру, цинку, сребру, тј. у металима чије су могућности неизмерне и који умеју да задовоље и да се прилагоде многим каприсима људског духа. Стога није угодно видети уличне свећњаке, трамвајске и електричне стубове, чије су линије и сувише круте и сирове, тј. лишене гипкости и елеганције. Овакви стубови не доприносе украсу града — они, нажалост, доказују да се игнорише сарадња уметничке концепције и индустријске процедуре, а тај неспоразум не служи здравом развоју једног лепог заната. Често снажна конзистенција метала многих предмета кованог гвожђа не долази до изражаја, јер њихова техничка обрада више потсећа на рад који је плетен жицом. Исто се тако злоупотребљавају и други занатски поступци помоћу којих се примењује имитација кованог гвожђа на спољашњост ливених свећњака.

Пред фасадама београдских зграда налазимо ограде од крутог бетонског материјала, које, са мало успеха, замењују виткоет и отпорност гвозденог плота. Међутим бетон, својом незграпном компактношћу, иако отпоран, ни из далека не може удовољити сложену програму ограде и то како у практичном тако и у естетском погледу. Ограда пред кућом није само заштита него и украс — она не сме да много омета погледу на лице куће, а још мање сме да спречава малом врту и његовој вегетацији благотворно дејство сунчевих зрака. Између тромих бетонских стубића продире мање светлости и мање погледа на фасаду зграде — док елегантна виткост металне ограде пропушта светлост у изобилу и не спречава погледу олсежније визуалне сензације.

О ликовној вредности овоземаљских творевина не суде само филозофи, песници и уметници чије се танане осетљивости и емоционалности са више ведрине и озарености радују, управо усхићују феноменима природе и узвишеним формама људских проналазака. И прост народ, захваљујући својој здравој проицљивости и свом неизопаченом укусу, може с пуно искрене безазлности и снажне продорности да испољи у глини, дрвету, кожи, камену и платну многа неотклоњива збивања и неразлучива расположења свог радосног надахнућа. Нажалост, просечност и асоцијалност огромног броја полуобразованих интелигената у нај-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

већој мери кочи сваки напредак, сваку мудрост и свако ублажавање људске патње, притворности, себичности и бесмислености. Због њихове неповерљивости и равнодушности страда свака радиност у нашој земљи. Због њиховог недовољно васпитаног укуса и уздржљивости зацарила се у Београду најоучљивија пролазност и ништавност уметничких облика. Због њихове неупутности дат је највећи замах лошој и нехигијенској изградњи наше престонице која се гуши у конфузности разних стилова, често изражених у најбеднијем и најтрошнијем материјалу. Због њиховог слабог социјалног старања наша омладина и наша деца су лишена забавишта и игралишта васпитног карактера. Наши будући културни прегоаци су стога упућени на потуцање, они су изложени пакленом дејству улице која ће временом у највећем обиму развити у њима ниске инстинкте и зле стране људске природе.

Изопачен поглед на свет наводи на погрешан пут рада; он онемогућава отвореност, ентузијазам и здраво расуђивање; он не служи стицању јасног појма о ствари, те тачних и темељитих претстава о величини и зрелости сазнања; он не осећа елементарну снагу и изражајност материје. Изопачен поглед на свет, неизгладивим заблудама духа, погрешним идејама, неразумним принципима и лошим методама стварања и извођења, сакати сваку реализацију човечије инспирације и сваку племенитост и прилагодљивост сирове материје. Изопачен поглед на свет даје маха не само нашим данашњим мајсторима да модерним средствима подражавају дела минулих епоха, да савременим занатским поступцима постижу лажне ефекте старих техника већ, такође, пружа услове многим архитектурама, урбанистима, вајарима и сликарима да буду равнодушни према чистоћи стила и облика, према избору и обради материје као и према здрављу, радости и удобности човека. Једном речју, изопачен поглед на свет спутава одлучност и одређеност духа и мисли и кочи правилност и савесност техничких процедура. Да би и најшири друштвени слојеви могли уживати у многим благодетима модерних изума, те у обиљу лепих ликовних и духовних производа потребно је да се културна стремљења нашег човека упуте новим правцима. Ти правци су они који најверније приказују моћ и смисао нашег изналажења и истичу моралне и материјалне вредности свих елемената и свих материја које служе уметности. У синтези технике и уметности

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

огледа се вредност занатских поступака и лепота уметничког дела. Стога, да би наши клтурни прегаоци, који су обдарени уметничким инстинктом, дали квалитативне производе, они морају да повежу дух технике с уметничком инспирацијом. Наша духовна средина, својим укуским, разумним и плодним доприносима, биће тада нашем народу од користи.

Како да у нашој средини избегнемо неозбиљност, бесмисленост и оскудност облика? Како да осујетимо ширење неукуса? Како да обезбедимо победу квалитета над квантитетом? Није тешко одговорити да се мудро сарадњом државне, општинске и приватне иницијативе, као и заједничким и сложним напорима свих друштвених чинилаца, може решити ово болно питање нашег културног живота. Надлежна министарства, београдска општина као и многе привредне и просветне установе могли би порадити на томе да се формира ужи круг наших истакнутих културних трудбеника, да се створи један нови уметнички савет чије би одлуке имале и уредбодавну снагу, тј. моћ да утичу на кориговање, усвајање и одбацивање идејних пројеката. Разуме се само по себи да би Министарство просвете требало да буде иницијатор ове корисне идеје која ће у нашој престоници као и држави вршити корисну улогу својим савесним и непристрасним судом. Тада и на тај начин државне, општинске и многе приватне зграде и палате, задужбине и цркве, улице и паркови, итд. моћи ће да са више гордости и озбиљности, са више љубави и укуса доказују квалитативне могућности нашег духа и изванредне способности наших руку.

Драгутин Митриновић

ПРВИ ПРОСВЕТИТЕЉ КАРАЂОРЂЕВЕ СРБИЈЕ

Као што је познато, Карађорђевог устанак заталасао је не само Шумадију, него и Војводину. Војвођански Срби помагали су Карађорђевог устанак не само морално и дипломатски, него и великим материјалним жртвама. Тадашњи карловачки митрополит Стефан Стратимировић, народни добротвор Сава Текелија, бачки епископ Јован Јовановић и други имућни Срби из Војводине, шаљу Карађорђу знатна новчана средства за набавку оружја и муниције. Бачки епископ послао је Вожду и један топ. Иако Доситеј није био ни црквени великодостојник, ни богати племић, него само скромни приватни учитељ, он је половину од целе своје, с муком зарађене уштеђевине, у износу од 400 форината, послао Карађорђу као свој прилог устаницима. Поред тога, Доситеј је међу богатим Србима у Трсту, где је тада живео, скупио знатну суму новаца у исту сврху. Силно одушевљен народним покретом у Шумадији, Доситеј, у својој „Пјесни на инсурекцију Србијанов“, у родољубивом заносу кличе мајци Србији:

Востани, Србије! Востани, Царице!
И дај чадом твојим видет' твоје лице!
Обрати срца их и очеса на се,
И дај њима чути слатке твоје гласе!

Иако већ у годинама, и ма да материјално релативно обезбеђен, Доситеј без много предомишљања напушта Трст и хита у Србију, да својим дубоким искуствима и богатим знањима користи устаницима. Као што је доцније певао Лукијан Мушички, у својој познатој оди, Доситеја је неодољиво вукла к Србији „љубов топла к својим“. Већ у лето 1805 долази Доситеј у Сремске Карловце, састаје се са митрополитом Стратимировићем и договара се о претстојећој заједничкој акцији у корист устаника у Шумадији. Из Карловаца написао је Доситеј једно значајно

писмо Јакову и Матији Ненадовићима и Божи Грујовићу о унутрашњем уређењу и културном преображају Србије. У овом писму дао је низ разборито смишљених и убедљиво образложених савета устаничким вођама о најкрупнијим политичким, војничким, социјалним, економским, културним и верским проблемима који дубоко засецају у унутрашњи живот Србије. На крају овога писма Доситеј, са топлом очинском љубављу, саветује устаницима да свако гледа само на „опште дело, да сваки и најмањи једнако заштићен буде”, па ће бити успеха и напретка. Као какав старохришћански пророк, Доситеј апелује на социјалну свест и родољубље Срба: „Проклет сваки, који своју више неголи општу корист љуби. Сад ви радите за потомство, а не за вас, толико хиљада душа гледају на вас, хоћете ли што добро за потомство учинити. А шта велим хиљада, толико милиона душа Бога моле, да штогод добро учините”.

Прво виђење између Доситеја и Карађорђа било је почетком септембра 1806, у Смедереву. Тамо су се нашли и многи чланови Правитељствујућег совјета, а из Цариграда је баш тада приспео Петар Ичко, који је био на Порти у важној дипломатској мисији. Сав раздраган природним лепотама предела између Београда и Смедерева, Доситеј је писао једном свом пријатељу да су његове уморне ноге „ходиле по земљи обетованија”. Вративши се у Карловце, Доситеј је о својим разговорима обавестио митрополита Стратимировића који је, очевидно задовољан, послао Карађорђу на дан Библију, дурбин и кесу с дукатима. Карађорђе се захвалио Стратимировићу једним карактеристичним писмом, у коме вели између осталог: „Ја осећам колико сам дужан роду моме, али и просвећени рода, који све то боље знаду, нека своје не забораве”. Није тешко погодити кога је подразумевао Карађорђе под „просвећенима рода”. Свакако, пре свих осталих, Доситеја и Стратимировића. И Карађорђе се није преварио у својим очекивањима.

На Преображење 1807, Доситеј дефинитивно прелази у Србију и настањује се у Београду, у коме ће остати до краја живота. Доситеј је у Београду срдечно дочекан и одушевљено примљен и од стране самога Карађорђа и од осталих народних старешина. До тада Доситеј је обишао већ многе европске земље, упознао толике народе и њихове истакнуте људе, али се нигде

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

није осећао тако добро као овде, у Београду, престоници његове толико жуђене „земље обетованија”. Сав срећан и усхићен, Доситеј је сад могао с поносом у себи поновити своје најлепше стихове из познате „Пјесне о избавленију Србије”:

Нејма оца, ни луди аџија!
Гордељиви нејма јаничара!
Нити турски ага, ни спаџа!
Ни њиови ножа, ни анџара!

На врхови високи планина,
Нек се чују пјесне од јунака,
По ливадам весели долина
Сладки гласи сербски девојака.

Међутим, из овога се не сме закључити да је Доситеј у слободној Србији живео мирним, удобним и безбрижним животом једног старог, собом задовољног, епикурејског филозофа, који само даје мудре савете и добронамерна упутства. Иако већ у годинама кад се стиче право на мир и одмор, после толиких напора и прегнућа, Доситеј ни овде не мирује, не седи скрштених руку, него предузима једну живу и плодносну активност, која је донела стварне користи обновљеној српској држави. Као што је било и сасвим природно, Доситеј узима најживљег учешћа у просветном подизању тек ослобођене Србије. Већ средином новембра 1807, Правитељствујушчи совјет — на предлог самога Карађорђа — поставља Доситеја за директора свих српских школа. Већ после две недеље, отвара он у Београду прву средњу школу, по свој прилици дворазредну гимназију. Отварање прве средње школе у Србији претстављало је велики културни догађај за цео Словенски Југ. Један угледни француски лист писао је: „Још од новембра постоји у Београду завод за васпитање омладине, уређен је по немачком узору и стоји под управом ученог Србина Доситеја Обрадовића. По истом плану уредиће се српске школе и по осталим варошима и варошицама”.

Доситеј се није задовољио само отварањем основних и средњих школа, него је желео да оснује и Велику школу. Ову своју намеру остварио је — смишљеним радом и захваљујући помоћи Карађорђевој — већ идуће године. Нажалост, и поред свих досадашњих историских истраживања, ми још ни данас не

знамо многе важне појединости које су претходиле овом значајном културном догађају, али знамо да је 1 септембра 1808 отпочела рад Доситејева Велика школа, из које ће се постепено развити Београдски универзитет. У Великој школи предавали су се разни предмети: правнички, филозофски, војни и богословски. Од правничких предмета предавали су се: државно право, међународно право, кривични поступак и статистика. Од филозофских предмета: теорија књижевности (стилистика и поетика), немачки језик, општа и национална историја, географија, физика, математика (алгебра и нацртна геометрија). Од војних предмета: мачевање и егзерцир са пушкама. И, најзад, од богословских предмета: етика и црквено појање. Као што се из овога види, Велика школа била је комбинација Правнога и Филозофскога факултета са извесним предметима из Војне академије и Богословије.

Функцију ректора Велике школе вршио је, прве две школске године, сам Доситеј, а професори су били: Иван Југовић, Миљко Радонић, Лазар Војиновић, Глигорије Живановић, Михаило Поповић, Сима Милутиновић-Сарајлија, Јован Миоковић и Петар Ђурковић. Међу ђацима Велике школе налазили су се: Карађорђевић старији син Алекса, Вук Ст. Караџић, Лазар Арсенијевић-Баталака, Јеврем Ненадовић, Ђорђе Чарапић, Никола Карапанџић, Стефан Новаковић и други, мање познати. Укупно је било око 40 студената. Сви су они били, мање или више, довољно писмени, тако да су могли пратити предавања и напредовати у студијама.

Говорећи о отварању Велике школе, у своме портрету о професору Ивану Југовићу, Вук нам је овај догађај приказао овако: „Клупа у школи није било, него су ђаци унаоколо сједили на сламнијем столицама... У одређени час дође Младен (војвода Младен Миловановић, као изасланик Карађорђевић) са својим совјетницима, с митрополитом и Доситејем, и, пошто митрополит у највећој соби, где ће бити школа, освети воду, Доситеј сједећи прочита из једног великог тефтера „О дужном почитанију к наукама...“ У свом значајном говору, први ректор Велике школе у Српству изнео је своје напредне и садржајне мисли о значају и вредности науке, културе и цивилизације.

Овај Доситејев говор толико је интересантан и карактеристичан, да би га вредело у целини цитирати, али ми се овде морамо задовољити да наведемо само неколико маркантних

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

мисли: „Чрез науке јесу се сви просвештени народи од крајњега варварства и бешчеловјечија избавили и ослободили. Оне су нерушиме и непобедиме стене и ограде противу два поглавита врага чловјеческога благополучија, то јест: за веру гоњенија и насилног мучитељства... Просвештеније ума чрез науку далеко удаљава од нас ове жалосне и чловјечеству срамотне образе... Лепе науке приводе народе не само к њи'овом благополучију, него јоште причињавају њима праву и постојану националну славу.”

Доситеј, пола века пре Карлајла, са правим карлајловским заносом велича крупне и заслужне историске личности које су „велика исправљенија исполнила, храбра и вечне памети достојна дела совршили, руком богоукрепљеном и мишћом богоузвишеном Отечество своје од безакони ослободили...” Чувене су Доситејеве речи, упућене на адресу непријатеља културног напретка: „Само скотско срце и зверска нарав може на науку и на просвештеније разума мрзити и којешта несмислено и лудо противу најлепшега божјег дара медведском својом памећу и језиком мумлати...” — „Нека само помислимо шта би био један народ без никакови слова, без писанија и без ниједне књиге. Ништа друго него у мраку, таме и бесконачном варварству.”

Овако је говорио први ректор прве Велике школе у Српству првој генерацији академске омладине у српском народу. У оно доба, у почетку XIX века, у једној још примитивној културној и друштвеној средини, Доситејеве мушке и одлучне речи звониле су као позив новим српским нараштајима да је куцнуо давно очекивани час да се заоре прва бразда и на просветном пољу. Што је најинтересантније и што нарочито треба истаћи, Доситеј је дужност ректора Велике школе, функцију члана Совјета и директора свих школа у Србији вршио — бесплатно. У једном писму Павлу Соларићу, који се вероватно распитивао за његове принадлежности, Доситеј вели простосрдачно: „Плате овде никакве немам осим хране и сам умерено живим... Не тужим се, но кажем што јест.” Прву плату примио је Доситеј тек 18 јануара 1811, када је постављен за министра просвете, непун три месеца пред смрт.

Доситеј ни за време замашних и судбоносних догађаја кобне 1809 године није седео скрштених руку. Он непрестано кује

планове о отварању Богословије, Учитељске школе и Државне штампарије у Београду. Не жалећи ни времена, ни напора, Доситеј стално мисли о образовању будућих српских свештеника и учитеља, о писању и штампању првих школских књига и уџбеника, из којих ће се спремати будући српски књижевници, научници и просветни радници, који ће, својим смишљеним даљим радом, допринети да од мале, запуштене и полуослобођене Шумадије, у скорој будућности, постане велика, независна и културна српска држава.

Ценећи високе заслуге Доситејеве за просветно подизање Србије, Карађорђе је желео да Доситеја и материјално награди. Један савременик, Лазар Арсенијевић-Баталака, вели о Доситејевом награђивању ово: „Из уважења према Доситеју, Карађорђе, са Совјетом у договору, у почетку 1810 године, поклони чича Доситеју једну од турских кућа, са пространом авлијом и још пространијом баштом, засађеном свакојаким воћем и лозама.” Доситеј је примио ову кућу и дао је лепо оправити о свом трошку, уложивши у оправку и дозиђивање знатну суму од 300 дуката. Када је кућа била сасвим готова, Доситеј је о томе известио Совјет и изјавио да кућу уступа за Богословију, која ће се у њој сместити. Исти савременик приказује ствар овако: „Совјет са свом патриотичношћу овај предлог Доситејев прими, а у исто време и њему препоручи да се он постара за ту струку просвете народне достојне учитеље наћи...” Доситеј се томе радо одазвао и препоручио је за првога професора Богословије Вићентија Ракића, свештеника Српске православне цркве у Трсту и познатог теолога. Доситејев избор био је одличан, Ракић се примио поверене му дужности, дошао у Београд и почетком септембра 1810 отворена је прва Богословија у Србији. Као што је оснивање Велике школе нераздвојно везано за име Доситејево, исто је тако и Богословија његово дело и његова заслуга.

Пред крај свога радом испуњеног живота, Доситеј је добио пуно и заслужено признање за свој несебични и плодни рад. Карађорђе је већ одавно желео да спроведе корените реформе у унутрашњем уређењу Србије. На скупштини свих народних старешина, 8, 10 и 11 јануара 1811, образована су прва српска министарства. Према решењу скупштине, постављено је одмах шест министара. За министра просвете постављен је најученији Србин

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тога времена -- Доситеј Обрадовић. Више је него извесно да је његово постављење дошло као резултат Карађорђевог заузимања, иако је Доситеј и код осталих народних првака уживао велики углед. У нарочитој дипломи, датираној 18 јануара 1811, Карађорђе званично извештава Доситеја о његовом постављењу и вели: „Труди Ваши отечеству жртвовани, истинаја ревност, довољно нам показана, и свима познато високоученије Ваше, обратило је моје и целог Народнoг Собранија вниманије на Вас: сего воспоминаније возбудило нашу признателност. У знак наше признателности и Вашег отличија и награжденија, общесогласно избирамо, именујемо и постављамо Вас членом Совјета и попечитељем Просвешченија Народнoг. Уверителну надежду имамо да ћете Ви охотно и овом приликом ползовати се: с којим небројене Ваше заслуге за отечество у новом важњeјшем дјелу још умножити, и тако безсмртно име у вјечитим отечества књигама оставити доиста можете.”

Иако уморан од великих напора, стар и болешљив, Доситеј се примио тешке али часне дужности првог министра просвете обновљене српске државе. У којој је мери Доситеј озбиљно схватио своју нову мисију, речито показује чињеница да је он -- већ на првој министарској седници -- предложио „да се потраже млади, што је могуће више школовани и образовани људи, који ће доћи у Београд и неко би време провели у Совјету при раду и навикли се пословима, па би се затим послали по нахијама.” Доситејев предлог је прихваћен и њему је остављено да га приведе у дело, на начин који се њему учини целисходан. Истога дана Доситеј је поверио једном ученом Новосађанину, Јовану Поповићу, да нађе школоване младе људе, Србе из Војводине, који би хтели да пређу у Србију и ту да служе као учитељи, професори и чиновници по министарствима и надлештвима.

Друга велика брига Доситејева, као министра просвете, била је његова давнашња жеља да се у Београду оснује Државна штампарија, у којој би се десметано штампали први српски закони и уџбеници, прве српске црквене и световне књиге, први српски часописи и листови. Доситејева је топла жеља била да међу првим књигама, које ће се штампати у Државној штампарији у Београду, буду његова сабрана дела. Али, Доситеју није било суђено да

види оснивање прве штампарије у Србији, нити да доживи објављивање својих сабраних дела. И те две жеље понео је собом у гроб, заједно са толиким другим лепим али неоствареним жељама и плановима.

Поред многобројних послова и брига које је имао као министар просвете, Доситеј је активно узимао учешћа и приликом свих важнијих већања и саветовања у Совјету. Нарочито је карактеристичан његов последњи говор, одржан крајем фебруара 1811, дакле свега месец дана пред смрт. Према казивању војводе Младена Миловановића, ствар је текла овако: Једнога дана, после већања у Совјету, један од народних старешина постави Доситеју питање: „Господине, ти знаш свет и државне послове, па нам реци како би одржали ово што смо освојили и како би били срећни?” Доситеј не одговори одмах на питање, него тек сутрадан. После краћег увода, у коме је рекао како осећа да неће „дуго бити међу живима”, Доситеј је изговорио ове мудре и значајне речи: „Прва вам је дужност да управу земље, састављену од паметних људи, преместите негде у средину, у како ма и незнатно место, близу Вожда; друго, пак, да Господара земље, кога вам је Бог даровао, поштујете и пазите боље од свега на свету, да би се и он од срца могао бринути о свима и сваку беду могао савладати, али му никуд из земље не дајте путовати; и, треће, за сада никуда, па чак ни најбоље своје људе, не шаљите у посланство као депутате, ни највернијим пријатељима својим, док се земља не уреди, већ шаљите писма, паметно написана, по незнатним књиганошама. Ето, тога се држите у свом општем и светом раду, па ће и срећни мир доћи.” — Зар ове речи Доситејево не звоне као његов тестаменат, остављен српском народном вођству? Просте и једноставне, али мудре и обазриве, ове речи садрже дубоко животно искуство, свестрано познавање тадашњих прилика и државничку проицљивост осведоченог патриоте и умног просветитеља. Искрено и непоколебљиво одан Карађорђу, али свестан тога да је Вожду место само у народу, у средини земље, коју треба чувати и бранити и од спољашњих али исто тако и од унутрашњих непријатеља, Доситеј се, и у својем последњем говору, обраћао народним старешинама и првацима топлим речима и смишљеним саветима, препоручујући им да се сви сложено окупе око Вожда и да, заједно с њим, будно чувају

и бране крваво извојевану земљу од вековних непријатеља Србије и Српства. Да је Доситеј до 1813 остао у животу, ко зна да ли би дошло до погрешног разумевања и неразумног тумачења осме тачке Букурешког уговора и да ли би народне старешине напустиле земљу и оставиле народ обезглављен, без правога народног вођства, који би га заштитио у невољи, од гоњења и страдања, такорећи на милост и немилост Турцима? Можда би се избегла и сама катастрофа? Можда би велике силе интервенисале и допринеле да дође до неког компромисног решења, у смислу унутарње аутономије Србије, баш на бази оне фаталне осме тачке Букурешког уговора?

Колико је било животне снаге и племените енергије у староме Доситеју показује околност да је он — иако је тачно предосећао да му се крај све више приближава — још увек мислио не само на даљу судбину Србије, него и на правилан развој српске књижевности и науке. Између осталог, препоручивао је својим сарадницима да се неизоставно преведе „али просто, чисто српски“ Мармонтелов „Телемах“, умна и благородна књига која „може многим корисна бити“. Поред свакодневних разговора, које је имао са својим сарадницима у Министарству просвете и са народним старешинама у Совјету, Доситеј је, својом дрхтавом старачком руком, све до последњих дана, водио обилату преписку са својим пријатељима. Али му је писање падало свакога дана све теже и, у своме последњем писму, он се жали једноме своме старом пријатељу: „А што ми сад тако живо и топло напомињете, поштедите ме, молим вас; тиме ме доводите к сажалењу што нисам у стању јоште штогод учинити. Несити смо у нашим жељама. Дневи се и године поткрађују, тело изнеможе, а душа би јоште нешто хтела.“

Песник Карађорђевог устанка, Сима Милутиновић-Сарајлија, у другој књизи своје „Србијанке“, дирљиво описује последњу јавну свечаност, којој је присуствовао Доситеј. То је било 10 фебруара 1811, у Београду. Већ сасвим изнемогао, први министар просвете нове српске државе није више могао да јаше на коњу, као остали министри и саветници, није више могао ни пешке да иде, него је морао да се вози на обичним таљигама. У малој престоници сељачке, народњачке Србије нису се могле наћи ни једне кочије за министра просвете! Али, Доситеј се није стидео да се

вози на таљигама. Дубоко срастао са народом, близак селу и сељаку, волео је топлом и искреном љубављу све што је народно и био је срећан, гледајући пред собом Вожда, народне старешине и народну војску. То је била последња радост у Доситејевом животу, који се нагло ближио своме крају.

И најзад, на Велики четвртак 1811, предао је свој велики дух стари, уморни Доситеј који је, до свога последњег часа, несебично служио своме народу. Вест о Доситејевој смрти одмах се разнела по Београду, целој Србији и даље, по читавом Словенском Југу. Један од добро обавештених савременика, Лазар Арсенијевић-Баталака, казује да је Доситејева смрт најдубље ганула самога Карађорђа, који је „неутешан остао”. Погребу су присуствовали сви народни главари и саветници, старешине и војводе, на челу са Карађорђем. Погреб је обављен врло свечано, служио је сам митрополит са неколико епископа и великим бројем свештеника, а посмртни остаци Доситејеви сахрањени су у порти Саборне цркве.

Доситејева смрт инспирисала је многе наше песнике. Сарајлија је испевао познату песму „Нечувеност”, а Лукијан Мушицки чувену оду „Сени Доситеја Обрадовића”, у којој са дубоким пијететом слави „сребровласнога, милог Обрадовића”, који је уснуо вечним сном праведника „у Бјелом Граду, новом позоришчу мишица српских”, поносној престоници обновљене Србије. Са себи својственом смиреношћу и одуховљеном религиозношћу певао је Мушицки светлој сени неумрлог просветитеља:

Почивај тихо, душе чисти,
С крепким духови храбрих отцев.

Поводом Доситејеве смрти изишао је читав низ дирљивих некролога у нашој и страној штампи. Један од најлепших написао је знаменити слависта Јернеј Бартоломеј Копитар, који је већ раније, у два маха, са особитим разумевањем расправљао о Доситеју у угледним немачким часописима. Одајући дужно и заслужено признање великом народном просветитељу и првом српском модерном књижевнику, Копитар упоређује Доситеја са Платоном и Анахарзисом, наслућујући захвалност потомства: „А кад једном српска књижевност буде у свом пуном цвету, Обрадовић ће се вазда захвално славити као њен први покретач...”

Он заслужује онај красан надгробни натпис, који је ставио себи у својим списима, и на своме портрету, израђеном у бакрорезу: „Овде леже његове српске кости. Он је љубио свој род.”

У данашњим озбиљним и судбоносним временима, која имају много сличности са оним далеким и давно прохујалим временима у којима је живео и делао Доситеј, указује нам се његов лик у новој светлости рада и стварања. Он нам може и данас служити као светао пример личнога самопрегора и самопожртвовања, несебичног залагања за општу ствар и потпуне материјалне незаинтересованости. Не мислећи никада на себе и на своју личну корист, повлачећи се у самоћу, далеко од сваког себеистицања и од сваке људске сујете и таштине, али радећи до самозаборава за високе циљеве, Доситеј нам је најскладнији образац истинског просветног неимара и несебичног јавног трудбеника, достојан да буде узор новим српским покољењима.

Д-р Коста Милутиновић

ВАСПИТАВАЊЕ ШКОЛСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Свака школа, основна, средња, стручна, висока и сл., мора бити у првом реду васпитна установа. Да ли је и у коликој мери то и данашња наша средња школа — то је питање које већ поодавно интересује не само њене наставнике већ и нашу јавност: ђачке родитеље и све родољубе наше земље.

Општа посувраћеност у погледима на морал, нацију, на култ родољубља и човекољубља у нашој средини недавне прошлости, дала је и нашој средњој школи одговарајући отисак. Утопљена у груби интелектуализам и уваљена у прљави „модернизам“, средња школа је и сувише грубо осетила сву далекосежну штетност свог васпитног система. Наметањем омладини туђег за боље од нашег, наша средња школа је разводњавала интерес за наше самосвојство, за наше народно тле, и затрпавала све стазе и путеве који воде бистрим изворима наше народне снаге. Закупљена атмосфером грубог интелектуализма и штурог формализма, средња школа оставља душу свога васпитаника без топлине, а његову вољу без полета, без одушевљења, трому и склону посувраћеностима, снобизму, нераду и застрањености. Сви осећају потребу за реформом њеном, јер је та потреба императив духа времена, који тражи измену принципа у њеном васпитном раду. Школу сабирања знања треба заменити школом рада и живота. Основа васпитања наше средње школе мора бити рад. Радом средња школа треба да приближи свог васпитаника животу, да га још код себе изгради борцем и поштеним радником у будућем звању и позиву, којим ће корисно послужити роду и Отаџбини.

У овом новом схваћању система наше нове средње школе, до доношења новог закона о средњим и средњим стручним школама, Министарство просвете и вера издало је привремени Правилник о дужностима сталних *васпитача* који се постављају у средњим и средњим стручним школама (III бр. 4033 од 8 марта

1943 г.). Уједно је наређено да директори ових школа изберу међу редовним наставницима својих школа једног васпитача, који ће обавештавати школу о раду и владању ученика ван школе, и преко кога ће се појачати утицај и надзор школе над ученицима (III Бр. 3257 од 23-II-1943 г.). На овај начин санкционисана је потреба измене васпитног система у нашој средњој школи, чиме она улази у нову епоху свога васпитнога пословања.

С обзиром на ово ново, неће бити без интереса размотрити мало опширније звање наставника наше средње школе, као васпитача, добронамерног и искреног пријатеља и заштитника наше средњошколске омладине.

I

Школско васпитање је несумњиво теже од породичног. Једно од главних преимућстава породице је чињеница да она у свом васпитном пословању ради са појединцем, док школа мора да васпитава школску заједницу. У заједници личности утичу узајамно једне на друге. Као резултат тог утицаја настаје другарство, — идеално у својој основи, али које често добија изопачени смисао код ученика, претварајући се у силу, која се супроставља педагошком утицају и кочи васпитни рад. У школском васпитању мора се разликовати васпитање личности од управљања целином, разредом. Много вештине и искуства треба педагог да има да би могао овладати разредом. Ово му је нарочито потребно још у већој мери, да би уочио и запазио и што свестраније упознао у тој школској заједници све јединке које ову чине.

Да ли је, стога, школа дужна да своју васпитну мисију почиње васпитавањем личности или јој је дужност да завлада агрегатима њиховим и потчини ове као личности своје утицају? У чему се састоји тај утицај и којим факторима располаже школа, да би могла васпитно утицати на школску заједницу?

Познато је, да се данас сва васпитна радност данашње школе, и сва њена борба са тврдоглавим и упорним појединцима, своди у битности својој, једино на стварање поретка и школске дисциплине. Није искључена чињеница, да уз овај посао она и васпитно утиче на васпитавање разредне целине а преко ње и школске заједнице. Благотворни васпитни утицај на свестрано развијање и усавршавање сваког појединца могућ је само онда

кад педагошка атмосфера овлада школском целином. Тек тада може се сигурно упутити овом или оном васпитном смеру. Та сила назива се духом школе и она се у оваквим случајевима јавља као најјачи фактор школског васпитања.

Власт над школском заједницом није крајњи циљ школе, већ само средство васпитног утицаја на дух школе. Школски дух претставља резултат свестраног утицаја на ученике. А таквих утицаја има са више страна: наставничко особље, школски прописи, наставни план, уџбеници, исхрана, одело, стан итд., а нарочито својства оних који руководе и управљају школом, који, управо, уносе животну снагу и енергију у све уредбе и прописе.

Високим моралним вредностима, научном спремом, ауторитетом и педагошким тактом, може се лако овладати духом школе и створити у њој атмосферу интелектуалних и моралних стремљења.

У старијим разредима средњих и средњих стручних школа дешава се, да често дух школе не зависи само и поглавито од наставника већ много више од самих васпитаника. Гомила васпитаника организована и окупљена око својих вођа истиче девизу „не стежи — не притискај” и ствара посебан фронт, супротан настојавањима наставника, не презајући, при том, ни од колективне борбе са наставницима. Пример овакве организоване гомиле могу нам пружити готово све наше средње школе из ближе и даље прошлости.

Ова појава не би била чудновата у школи у којој се не би, евентуално, умело управљати ученицима, у којој би се у погледу управљања њоме лутало као кроз мрачну дубраву. Наставници неће или не умеју да се приближе својим ученицима. Њихово мишљење о заједници своди се често на оно посувраћено аутократско уверење, да према заједници треба бити „у јежевим рукавицама”. Поред тога, уместо неопходног дружења и трпељивости, они показују према својим ученицима само суровост и претерану строгост.

Васпитач ће сигурно погрешити ако буде сваки поступак заједнице назвао доказом порочности и ако сваког васпитаника који учини неку грешку буде сматрао порочним дечаком. Он не сме бити неправедан, он се мора удубити у узроке и побуде учињеног дела.

У сваком дечаку постоје услови и амбиције у већој или мањој мери за усавршавање, и вештина васпитачева је баш у томе, да он ове осети, пробуди и развије. Искусном педагогу је јасно, да се сугеришући слабом ученику наду и поуздање, може и од њега добити задовољавајући успех, онако исто као што се од доброг ученика сумњичењем и тенденциозном педантеријом може створити ученик без наде у успех.

Песталоци препоручује да се деца васпитавају не само у поштовању старијих већ и у поштовању самог себе. А да дечак себе цени и поштује, треба у њему пробудити уверење да он у себи има и добрих моралних страна. Кад он осети и увиди да се његови поступци одобравају од старијих и од другова, онда ће, поступно то уверење бити све јаче и поузданије. И као што за успех у настави треба у што јачој мери неговати дечју самосталност, саморадиност, тако и за морално усавршавање треба давати могућности да се дете навикава на самосталне поступке, тј. поступке чију ће вредност оно умети ценити самостално. Зато наставници треба код ученика да развијају самопоуздање и да им пружају прилике да опробају своје особине у пракси и животу.

Васпитање у нашим школама обично се саображава окрутним, мртвим параграфима прописа и школских уредаба, правила и закона, а никако се не узима у обзир и дечја индивидуалност.

Намећући овим прописима ученицима претешке дужности у владању, васпитач се, природно, почиње све чешће спотичати о случајеве гажења својих наредби. И ако при том не буде умео собом владати и не буде умео бити стрпелив, он ће се стално љутити и том љутњом још негативније васпитно утицати. Два до три момента несавлађивања и недовољног такта у владању собом, неминовно удаљују васпитача од васпитаника. А овим првим, почетним незадовољствима користе се разредне „вође“, мишљења и осећања незадовољника наметну целом разреду, а тако цео разред постаје неприступачан за наставникова даља посматрања и васпитна настојавања.

Главни задатак оних који су на себе примили обавезу васпитања школске заједнице, мора бити у томе да се особеним начином поступања и педагошким тактом изгради школски вас-

питни дух, којим ће се позитивно и благотворно утицати и на школско друштво — другарство.

Начини поступања са школском заједницом двојаки су: облагорођавање природе једне школске средине и стварање што ближих, тешњих и интимнијих односа између наставника и ученика. Ова два начина не искључују се, већ су у тесној вези и узајамној зависности. Од тога, колико је заједница благородна, зависи и њена приступачност даљим наставничким васпитним настојавањима. Исто тако, кад се наставници приближе ученицима, доприносећи формирању школског духа и кад то осете и виде ученици, онда и они најупорнији постају вредни сарадници и васпитаници. И тако у школској заједници почну ницати добри обичаји, добре навике, које се предају у аманет наредним генерацијама из године у годину. Овим се знатно олакшава труд наставника, који се сада лакше може да посвети разради детаља у општем систему васпитања, као и појединачном утицају на ученике.

Има педагога који сматрају да је неопходно потребно завладати својим ученицима, путем застрашивања и силом, да би на њихова убеђења и њихове навике могли утицати. Такви педагози себе увек постављају на висок подиум испред васпитаника, желећи да у њима ученици виде само громовника а никако човека-васпитача, старијег друга. Тачно је, да је у дечијој природи покоравати се јачем. Али, баш зато, не треба мешати послушност и потчињеност. Послушност је израз поштовања, а потчињеност је последица страха, духовне заосталости и тортуре.

Погрешно веровање да се дечја послушност буди страхом, доводи многе наставнике — васпитаче у опасну заблуду при опхођењу и поступању са децом и њиховом школском заједницом. Такав васпитач, без икаквог устручавања, без нарочитог размишљања, брзо и смело решава „васпитне проблеме” свога васпитачког пословања: „неколико удараца прутом више и васпитни је посао свршен”¹⁾

Правилно, схваћајући циљ свога позива, наставник неће увести међу своје ученике сурову и строгу потчињеност путем претњи, заповести и наредби, већ солидну и трајну моралну пот-

¹⁾ Kellner Lorenz (1881—1892) — »Zur Pädagogik der Schule«.

пору и добре навике. Он неће само тражити, налазити и видети дечје недостатке и на њих се обарати овим или оним начином, већ ће тежити да обнови, поправи и усаврши њихове моралне одлике. Искорењујући рђаве појаве, он ће их предупређивати, будући код васпитаника не само страх одговорности, колико страх прекора савести, осећање незадовољства собом и презира сопствених поступака — (кајање).

Васпитачи не смеју да забораве оправданост оне истине која важи не само за децу већ и за одрасле, да човек често буде рђав само зато што му нико у животу никад није говорио да је добар.

Појмљиво је, да за успешан рад, васпитач мора владати многим предусловима и добро познавати одређене васпитачке мере и поступке. Поред педагошког такта, он мора имати довољно теоријске спреме, довољно опробаног искуства и педагошке праксе. Поред овога, онај ко хоће да води заједницу и да је васпитава мора, пре свега, бити сам добро васпитан, да у сваком поступку, на сваком кораку свог пословања покаже вољу за самоваспитањем и даљим усавршавањем. Он мора имати љубави према деци.

Ако педагог искрено жели да сазна од поверене му омладине њихове мисли, уверења и идеје; ако затражи да његови васпитаници мисле, осећају и раде онако како то он жели — онда је неопходно, да он пре свега и изнад свега воли децу, омладину, коју ће он снагом свога моралног ауторитета, неосетно потчинити своје вођству.

Никакав васпитачев рад без љубави његове према деци и без његове способности да се уме спустити до нивоа њихових душевних моћи — нема позитивних и трајнијих резултата. Овакви васпитачи стекну код својих васпитаника репутацију добрих строгих, објективних, преких, пргавих или цандрљивих особа, али у основи не постижу никакво уважање или нарочито поштовање. Разредна заједница им се покорава, али само као званичној особи, не ценећи њихов ауторитет, нити њихову васпитачку вредност и снагу.

II

Успех дакле васпитног пословања у једном васпитном заводу, школи или разреду, зависи, пре свега, од васпитачеве личности.

од свих особина његових које он у себи има. То се манифестује нарочито код васпитавања разредне заједнице путем наставе.

Несумњиво је, да је благотворни утицај науке кроз наставу на дух саме школе у тесној вези са утицајем наставе и образовања на ученичке заједнице. Проширујући умни хоризонт ученика, у њима се образовањем буде нови интелектуални интереси и нова стремљења идеалима нације, човека, истине, лепоте, добротe. На овај начин школа поуздано отклања школску омладину са пута меркантилности, медиокритета, хипокризије и лажних доктрина — једном речју, са пута нижих интереса и побуда. „Омладина носи у себи чежњу за великим ликовима човечанства као најсопственији и најдубљи животни нагон; она хоће да живот разуме, да му историски следује; али, такође, хоће и да дивећи се побожно застане крај својих вечних врхунаца који стварају вредности” (Шпрангер).

У нашој средњој школи су заступљени само основи разних наука, те и васпитна моћ, у већини случајева, није изражена само у оним фрагментарним одељцима науке, већ у томе како их и ко обрађује и каквој се заједници предају.

Добар наставник се увек брине да што више помогне умном и моралном усавршавању својих ученика. У сваком школском заводу наставници су уједно и васпитачи. Они у своје дужности не убрајају једино предавања и тумачења у наставном пословању, већ и образовање и васпитање наставом.

Наставници неће губити из вида да и најслабији ученик може поступно показати видног и сигурног успеха у настави само при срдочној и правој наставничковој помоћи. Они неће своје ученике „стварати” студентима, нити ће своја елементарна предавања саопштавати ученицима читањем лекција. Напротив, они ће употребити сву своју вештину да изазову што већу активност свих ученика у раду. Учење у школи треба зато да буде у сталној вези са животом ван школе. Између школе и живота треба да буде слободна узајамна утакмица. Ово је могуће само ако постоје безбројне додирне тачке између социјалних интереса школе и живота. У таквој једној школи могао би се развити национални и социјални интерес.

Код таквог схваћања школе, школског рада и наставничких дужности, школски рад престаје бити ученицима досадан, тежак,

неподношљив. Код ученика се почиње развијати интересовање за сазнањем, које постаје основ даљем активном стремљењу ученика за самообразовањем, саморадом и личним усавршавањем. Кад се, при том, узме у обзир чињеница, да побољшање успеха код свих ученика једне разредне заједнице, како код слабијих, тако и способнијих, често стоји у вези са побољшањем њиховог понашања, то ће и поменути однос наставника у васпитном утицају на своје ученике, бити вредноснији по изградњу оног жељеног општег школског (разредног) духа.

Ученици се непрестано обраћају наставнику за решавање разних питања у својим задацима и својим доживљајима. При овоме обраћању они веома брзо опажају, урођеном проицљивошћу, у свом наставнику недостатке и недовољну спремину, или се, обрнуто уверавају у богатство његове научне наставничке спреме, као и у његову готовост да учини брзу и свестрану помоћ у решавању задатка. У овом другом случају ученици се брзо отпочну понашати према наставнику тако да он осети њихово пуно поштовање и уважавање.

Добар наставник мора имати све услове доброг васпитача. Радећи с преданошћу и љубављу, он се постојано и одушевљено интересује духовном облашћу свог пословања; специјализирајући се у разради и тумачењу научних истина, он олакшава изградњу свог ауторитета као наставника. Ауторитет образованог човека тече се са мање труда, него ауторитет у области васпитног утицаја. За течење ауторитета образованог човека, наставнику је довољно стећи пуну компетенцију у области наставних предмета. Наставнику, пак, који жели да васпитно дејствује на ученике неопходно је потребно претходно задобити поверење и поштовање од свих ученика, а што се може постићи полако, постојаним и великим трудом, живом речју и примером.

Нарочито сложенем показује се улога васпитачева за време његовог „дежурства” у школи, које је данашњи школски систем инаугурисао као васпитну меру школског система. При овом „дежурању”, васпитач се јавља као вођ заједнице свих школских одељења једног школског завода, која може, према бројном стању школе, бити јака са 100 и преко 100 ученика. Сасвим је природно, да његова пажња при овом пословању не може бити заустављана на појединцима, чак ни на мањим групама ђака. Његова пажња

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мора непрекидно прелазити час на једну, час на другу страну. Овде је васпитачев посао сведен на механичко управљање. Неопходни поредак и сигурност сваког појединца у заједници и одраслих људи зависи пре свега од престижа, снаге и ауторитета онога који води, предњачи, рукује. Школска васпитна ђачка заједница, по начелима данашње наше школске организације, у којој чланови нису још стекли осећање дужности, нити имају израђено уверење и култ за један здрав поредак — таква заједница уводи разне наредбе, сигнале, спољашње знакове, одлуке, казне, удаљавање ученика од школе на свагда или на извесно време, као и друге строге мере. Ово су први знаци страха од одговорности за владање том заједницом и њеним појединцима. А о неком свесном потчињавању ђачке заједнице дежурном наставнику, нарочито за време школског одмора у дворишту или школском ходнику, кад су игра, дечја безбрижност, веселост и срећно детињство и младост на врхунцу свог изражаја — не може бити ни говора, јер се такво потчињавање рађа само из осећања љубави и поштовања. То осећање се јавља и тече врло споро и полако, при чему има разлике код васпитаника. Ово осећање свесног и добровољног потчињавања школи и њеним васпитним мерама, треба да буде основ рађања једне нове здраве васпитне школске средине, у којој ће и васпитач и ученици бити сарадници у стварању боље и стваралачке наставе, бољег и здравијег живота наше школске омладине.

Кад наставник добије више могућности да утиче на ђачку заједницу, он тим више добија и могућности да утиче повољно и позитивно и на појединца, нарочито на слабије у раду и слабије у поштовању васпитних мера. Сталан контакт са породицом, устаљен однос према друговима, понеке веће и мање материјалне незгоде и потребе, забава и игра у слободним часовима — све то непрекидно буди у дечаку потребу за топлим и истинским, другарским и његовим братским зближењем са наставницима, чезнући уистини за њиховим пријатељским упућивањима и оним идеалним дружењем наставника са ученицима. Интимнији и поверљивији, слободан и природан однос према поштованом и вољеном наставнику, даје смелости ученицима да му слободно и отворено прилазе и обраћају му се за сва потребна им објашњења. Савети и упутства таквог наставника могу дубоко продрети у дечакову

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

душу и оставити трајан упечаток на цео његов живот и карактер, јер се речи, савети и упутства, укори и опомене наставникове нису везивале за насилне мере, већ су слушане и примане активном свесрдном пажњом и слободном вољом, као и уверењем да су ти савети и те речи њему потребни. Неизвештачено и природно држање и расположење наставниково према деци, проткано простосрдачношћу и другарством, најприроднији су и педагошки оправдани услови позитивног васпитног утицаја на душу и срца деце. Ако уз ово, наставник искрено показује старање и бригу око слабијих, с циљем да и код њих развије успешан свој васпитни утицај и наставни рад, то ће он, несумњиво пробудити за себе све и неподељене симпатије разредне и школске животне заједнице.

Милош П. Павловић

Б Е Л Е Ш К Е

ХЕРБАРТ КАО РЕФОРМАТОР ШКОЛЕ

„Интернационални часопис за васпитање“ (Берлин, 1941) посветио је своју 4/5 свеску великом немачком педагогу Јохану Фридриху Хербарту, поводом стогодишњице његове смрти. Часопис доноси чланке од десет научника разних нација, из којих се може дефинитивно извести један закључак: да је историски значај Хербартов много већи него што то изгледа по његовом наставном систему, који је херабртијанизам извео из науке свога учитеља. Само ако опет управимо поглед на самог Хербарта видећемо поред опасности којима је подлегао, и фронтове против којих се борио као искрени борац за слободу људског васпитања.

Овде ћемо приказати чланак професора др Карла Зајлера са Универзитета Ерланген, који носи горњи наслов.

„Хербарт је знао“, каже проф. Зајлер, да његов труд око подизања и поправљања школе није могао постићи успех продубљивањем теорије. Он сам сматра да је педагогија „безнадежни део“ његовог рада. Али он није жалио труда и увек је изнова покушавао да кроз предавања, рецензије, чланке у новинама и књиге јасно искаже своје гледиште о могућностима и потребама васпитања, о његовом правилном току и о грешкама и манана тадашње школе.

Слушали су га врло радо, јер му је предавање, пуно духа, заносило; читали су га нешто мање радо. Звали су га у комисије, званична места тражила су његово мишљење о намераваним реформама школа, чак су му финансирали мали педагошки семинар за будуће гимназиске наставнике, где су могли да врше стварне покушаје предавања; увек је имао око себе круг људи и жена који су од њега тражили и добијали савете у васпитним питањима која су се у пракси појављивала. — Па ипак Хербарт има права: за његова живота изгледало је да је педагогија безнадежни део његовог рада.

То је тада имало низ узрока. Најпре је филозофија Хербартова била та која је свуда наилазила на отпор. Јер он се у своме „реализму“ држао мисаоних мотива који су дошли до изражаја тек после његове смрти, пошто је идеализам Хегелов и Шелингов изумро са њиховим ученицима и следбеницима. Он је пре Хјумовог одлучног окретања скепси која је целокупно западњачко мишљење понела са собом, покушао да започне нечим сасвим новим. Али је наишао на неразумевање. Филозофски појмови су у идеалистичкој филозофији, а нарочито у њеном популарисању, добили тако једнострано обележје, да се нису могли схватити ни његови изрази, а камоли

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

дубина његових мисли. Називали су га Кантовцем, што свакако никад није био; Фихтеовцем, што је био врло кратко време, а дуго пре почетка своје властите филозофске плодности, називали су га присталицом енглеских моралиста, следбеником Хјума. Све је то било погрешно. Просто напросто нису били у стању да разумеју Хербаров „реализам“, што је још и данас случај. А уз то је дошло и непријатељско расположење појединих владајућих школа, које му је отежавало да са својим радовима уопште наиђе на пријем; много штошта остало је нештампано у његовој фијоци. Зар је за чуђење што се против утицаја таквог несхваћеног човека на школе, и против његових предлога за реформу школе свуда јавно отпор, у држави, на универзитету, код његових колега, код директора школа, па и код наставника који су, као и увек, желели да буду остављени на миру и прихватили сваки разлог који се могао употребити против једног тако незгодног реформатора?

Када је после идеализам, заједно са критицизмом који га је и створио, у Европи уснуо, дошао је насупрот њему чисти позитивизам на власт. Сада је изгледало да је дошло време за једну „реалистичну“ педагогију, насупрот идеализму. Потражили су Хербарта; али таквог какав је био нису га могли употребити, јер је он изграђивао на принципима метафизике, експериментисао, просто тражећи праву методу. Он им је био потребан, ауторитативан. Стога су искористили упутства која је био дао својим студентима као извод из својих предавања да би их поштедео од хватања бележака. Овде је био ауторитативан скелет за један чврст систем. Из њега је сад, полазећи од новог схватања ученика, људи и васпитања и према новим намерама, Хербаровим речима и надовезујући на делом несхваћене, делом једнострано извађене реченице из његове психологије, изграђен један нов формални систем са применом за сваки посебан час у школи, на шта Хербарт чак ни код речи које су давале потстрек за овакво формирање, никада није хтео да мисли. Све до краја века био је то уствари низ таквих система који су обично чинили концесије своје времену, сви управљени на један чврст и опште употребљив облик наставних часова и њихове организације, односећи се скоро сви на основну школу, док је Хербарт са својим предлозима за реформу, увек у првом реду — и у изразитој супротности са Песталоцијем — мислио скоро искључиво на више школе.

И тако је Хербарт — несхваћен, узет једнострано — добио огроман утицај — далеко чак преко немачких граница.

Онда је дошао противудар. Око њега подигла се велика полемика. Многи су се напади управили против њега, али како нападачима, тако и браниоцима недостајало је стварно познавање његових дела. Борило се уствари око тумачења Хербарта код његових следбеника. Притом су Хербартовој школи пребацивали отприлике све оно што се једној рђавој школи може пребацити — док се он, Хербарт, већином против онога што му се пребацивало, борио равносно и истрајно. Али он није могао да се брани, јер је та школа коју су, често с пуним правом, нападали, носила његово име.

Најгори прекор који су му чинили био је прекор интелектуализма. И стварно, Хербарт говори о „претставама“ и њиховим законским покре-

тима, он говори о мисаоном кругу, који треба продубити, плански уредити и проширити. Не само критичари, већ и његове присталице, они који су припремали његову науку, Хербартовци, овде су, идући за, у међувремену утврђеном језичном употребом новије психологије, интелектуалистички погрешно разумели ове његове исказе. Лако је показати на паралелама да је Хербарт према могућој језичној употреби свога времена, разумео под осећајем оно што ми данас називамо осећањем, под мислима све оно што душа може да учини, под претставом не само оно што је интелектуално претстављено, већ најпростије психичке елементе сваке врсте и такве који немају „никакве претставе осим себе самих“; „сада се унутрашња стања душе уствари називају претставама.“ Осим тога су по његовом мишљењу осећање и хотење дати неразделиво са претставама: „нема претстављања с којим не би било везано нешто од хотења или осећања.“

Претстава је дакле нека врста највишег и централног појма за душевне покрете уопште. Хербарта потпуно погрешно схватају када на ово место, уместо да пажљиво поступају у погледу историје појмова, стављају просто модерно тумачење речи. Одавде би се морала изнова започети целокупна критика Хербартове психологије.

Други прекор који се Хербарту често чини у вези је са интелектуализмом, који се управо показао као неоснован. Каже се да је Хербарт измислио једну психологију као механику претстава и према томе мора свако васпитање, наравно да буде примена такве механике, дакле механистичко. И овај прекор је, каже писац, врло кратковид. Прво и прво овде срећемо опет горе показано погрешно схватање појма „претстава“. А онда, баш је Хербарт био тај који је у многим случајевима најштрије одбијао сваку механистичку примену начела и правила. На многим местима својих књига и чланака говори он о разорном дејству педантерије, о кобном држању наставника кад постају мрзовољни, крути и сурови и тада престају бити педагози. Узмимо само једно дело Хербартово, па ће већ на првим странама његове заносне речи побити прекор механизма. Хербарт хоће да пробуди и употреби унутрашњу активност ученика, и он зна како се лако педантеријом и механизмом убија та унутрашња активност. А што он тражи законитост под којом се ова активност буди и одржава, не сме се побркати са механизмом, јер он је увек свестан опасности од педантне, безживотне примене правила, и стално одвраћа од тога. Али то управо показује да он познаје посебност душевне законитости и хоће да се о томе води рачуна.

Али најгори, најопаснији прекор је „морализам“. Често му чак придају и епитет „сув“ и мисле да тиме погоде један тако жив дух као Хербарта. И овде је кривица до Хербартових присталица из друге половине прошлог века, већа него до критичара који су се држали оних упутстава које су изнели Хербартовци о Хербартовом васпитању за „карактерну јачину и моралност“ и директива и наставних упутстава исте групе, која су често била врло сува.

Свакако, Хербарт је уверен да морална снага пресуђује о вредности човека. Није он узалуд био са Шилером у срдчним односима. Његова расправа „О естетском приказивању света као главном послу васпитања“

само је продубљивање Шилерових мисли које се могу наћи у писмима о естетском васпитању људи. Као и Шилер, и он везује уметност и морал и оштро одбија изреку „уметност је морално индиферентна“.

Овде писац наводи Хербартове речи: „Учинити да васпитаник сам себе нађе, бирајући добро, одбацујући рђаво, то или ништа јесте образовање карактера. Ово уздизање до самосвесне личности треба без сумње да се изврши у души васпитаника и његовом властитом делатношћу; било би бесмислено кад би васпитач хтео да створи праву суштину снаге за то и да је улије у душу другога!“ С овим речима слаже се потпуно и делатност Хербарта као домаћег учитеља.

Пребацивали су му затим да не познаје разлику између душе одраслога и дечије душе. На ово писац наводи његове речи: „Зар се не види растојање између детета и одраслога? Та људи не умеју ни женски стил да подражавају, а још много мање дечији!“ (Увод у општу педагогију).

Пребацивали су му да препоручује смртно досадан начин наставе. Писац опет наводи Хербартове речи: „Бити досадан, то је најгори грех наставе!“ А осим тога Хербарт нигде није препоручивао један „начин наставе“, напротив, увек је наглашавао да је за сваког наставника и сваког ученика важан други почетак, други начин, па чак и други циљ.

Покрет за реформу школе, с краја 19. века, сматрао је да треба да изнесе своје циљеве у „борби против Хербарта“ против досадне „школе учења и дрила“, која се исцрпљује у правилима, учењу напамет, моралисању и неговању лажног самољубља и лажног интелектуалистичког штреберства, за коју су оптуживали Хербарта. Идеје о праву личности и заједнице владале су духовима; развијање снага постало је опет главни циљ васпитања. А ко је пре смрти идеализма тако енергично захтевао развијање снага и учинио га осном опширних предлога за реформу школе? — То је био баш Хербарт!

Хербарт је сам рекао да ће карактер, кога образује једино делање властитом вољом, или остати слаб или постати изопачен, ако је надзор сувише жив и траје сувише дуго. — Он хоће да потстакне унутрашњу активност. „По себи непријатан и тежак је сваки начин понашања, који слушаоца чини само пасивним и од њега захтева мучно порицање своје властите покретљивости.“

Многа места из његових педагошких дела, а нарочито из мањих публикација могла би се навести, где су унапред дата начела духовне радне школе.

И када он каже: „Многи полуодрасли дечаци пре се доводе у ред код занатлије или трговца или код економа него у школи“, зар то не потсећа на Кершенштајнера и још модерније реформаторе? Многи су доцније прихватили његово схватање да је живот на селу од велике користи за васпитање, да дружење са пастирима, сељацима, ловцима, дрвосечачима и њиховом децом доноси се са собом најбољи развитак људског духа.

Многа места са којим сакупити за оправдану страну покрета „који полази од детета“ из Хербартових дела. Он је захтевао научну психологију, потстакла је психолошку патологију деце, он сматра неопходним тачније

испитивање индивидуалних диференција, посебних обдарености, ученичких типова, темперамената, способности схватања постојеће маште и телесних диспозиција. „Приликом таквих посматрања“, вели Хербарт, „још ће се делом приметити ритам духовног покрета, делом квалитет мисаоне залихе код васпитаника, и према свему томе ће се одредити како материја, тако и облик наставе.“

Он предлаже оштре и одлучне мере за поправљање школа, нарочито гимназија: престати с „дрилом“ учења, започети с Хомером из разлога дечије психологије, прво читати писце па тек доцније граматику, учити језике уливањем језичног осећања слободним и неупадљивим понављањем. Али не само за језике, већ и за остале предмете, нарочито математику, предаже он важне и нове, делом ни до данас не изведене, поправке наставе.

У два правца није се до сада увидео Хербартов значај, или бар у досадашњој литератури није довољно истакнут. Један је његово особено и дубоко аксиолошко образложење васпитања за духовну „многостраност“, и захтев у вези с тим увек поновљен, да се све мере васпитања управе на добијање унутрашње активности. Оба начела могу данас, гледана у новој светлости, поред других да постану путоказом за будућу реформу која ће школу захватити до дубине.

Писац овог чланка сматра да нема ни једног великог мислиоца који је у свако доба био толико несхваћен и стога остао без икаквог дејства у намераваном правцу, као Хербарт. Али што су њега учинили одговорним, чак кривим баш за такве једностраности и погрешке организације, чак глупости против којих се он целога живота борио, против којих је саградио целу своју мисаону зграду једне педагошке науке, то изгледа исувише незаслужена награда. И да су доцнији реформатори немачке школе читали њега самог, уместо његове следбенике и оне који су, схвативши га погрешно, примењивали и распростирили, видели би да једва да постоји и један захтев за који не би могли наћи у Хербарту ауторитативан доказ и често опширно образложење.

Да су читали Хербарта они би могли још више, а много што шта још убедљивије и јасније да кажу против школе Хербартоваца, у коју је примљено и санкционисано толико из претхербартовог времена. И борба око реформе могла је бити потпунија и много боље вођена аргументима из Хербартових дела. „Јер,“ завршава писац, „највећи реформатор школе кога смо имали, јесте Хербарт“.

ОБРАЂИВАЊЕ ПАДЕЖА

О овом питању које у методици наставе немачког језика претставља приличну тешкоћу, даје позната германсткиња др Изабела Биро у часопису Немачке академије у Минхену »Deutschunterricht im Ausland« (септ. окт. 1942) извесне сугестије које ће многим наставницима немачког језика бити од користи приликом решавања овог питања, или ће их бар потстаћи на дискусију о тој ствари. Јер у настави страних језика постоје многа пи-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

тања на која се стално мора тражити нов одговор, а код систематске граматике би извесне реформе биле врло пожељне. То је управо случај код обрађивања немачких падежа.

Како ће се страни ђаци најлакше увести у тешкоће немачких падежа, ђаци којима је такав формални систем непознат и често неразумљив? У ствари би требало немачки језик, као и сваки страни језик уопште, проучавати у његовој особености тако да се тачним рашчлањавањем његових делова види којим одређеним обликом он, према своме склопу, означава сваки граматички однос. Али у практичној настави морају се страном језику чинити извесни уступци, јер се ту захтева да ученици што пре науче да говоре, и то најпре у мисаоним целинама које су сродне њиховом матерњем језику. Тек постепено они се доводе до схватања на страном језику неког облика који се на њиховом матерњем језику ствара другим процесима мишљења, или се уопште не може изразити. — У почетничкој настави мора се почети са најпростијим — а под најпростијим мислимо на оно што је са гледишта тога језика најпростије.

За странца су немачки падежи пуни тешкоћа, јер осим словенских језика не постоји у Европи ни један језик који би имао падеже очуване у толикој мери као немачки. Енглеz се приликом учења немачког језика бори у овој области са истим тешкоћама као и Италијан или Мађар. Наставник немачког језика мора дакле да узме прво оно што одговара сличном процесу мишљења на матерњем језику ученика. А то је обрађивање номинатива као субјекта и именског дела прирока. На друго место долази акузатив као објект. Како сам облик отступа од номинатива само код именица мушког рода, овај се падеж може лако научити; њега сви ђаци сразмерно брзо схватају, јер се објект већном познаје по реду речи. Идући падеж, датив, већ чини многе тешкоће. Прво облик члана и личне заменице показује велику разноврсност, друго однос који овај облик изражава само је код неких глагола као дати, показати, одмах разумљив. — Однос изражен падежом који треба на крају обрађивати, можда се најмање може криво разумети, ипак је за учење најштакљивији од свих. Често се налазе ђаци који после 6—7 година учења немачког језика не могу у мало тежем тексту да препознају генитив. Из методских разлога дакле требало би падеже обрађивати овим редом: номинатив, акузатив, датив, генитив.

Писац је већ укратко нагласио које функције падежа долазе прве у обзир у настави немачког језика. Субјект, акузатив објект, предмет у дативу код глагола дати, показати, поклонити итд., и најзад посесивни генитив обрађују се први стога јер полазећи од матерњег језика учениковог најлакше уводе у начин мишљења немачког језика; дакле не стога што би то била основна значења из којих се изводи свака остала употреба падежних облика. Тако нешто хтети објаснити ученицима било би скроз погрешно, не само зато што се то не слаже с науком, већ зато што би се код првих предлога с дативом (bei, mit, von) показало као погрешно. А ови предлози су нам потребни ускоро после објашњавања самог датива, да би било мало промене у разговору. Ни без предлога с акузативом не можемо дуго да будемо, и тако ћемо ускоро допунити област примене акузатива овим кон-

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

струкцијама, пре него што пређемо на посесивни генитив. Према томе било би сувишно објашњавати појмове као основно значење падежа. Остали начини употребе падежа, као адвербијална употреба генитива или разни независни акузативи, као на пр. за време, за меру итд. долазе тек много доцније на ред. Прве функције падежа — само из методских разлога прве, да би ученика превеле на начин мишљења немачког језика — чине донекле костур помоћу кога може да се дође до склопа целокупне језичне наставе, а на вишем ступњу онда и до погледа у организам језика. Ову конструкцију не треба замислити као помоћну, која ће се доцније уклонити, већ у неку руку као челичну конструкцију модерних грађевина, која чини основну структуру зграде, док се спољашњи и унутрашњи зидови постепено изграђују и попуњавају празнине једну за другом.

Али има једна ствар која ће одмах пољуљати овај костур падежа, постављен у поменутом методском реду, а то је деклинација. Ученици наиме деклинирају сасвим другим редом. Већина учбеника доноси падеже према традицији старих латинских граматика по реду: номинатив, генитив, датив, акузатив. Многи с обзиром на модерна научна или практична гледишта стављају акузатив одмах иза номинатива и мењају: номинатив, акузатив, генитив, датив. Али врло мало њих састављају табелу тако како је увекбавају у методској обради падежа, наиме номинатив, акузатив, датив, генитив. Та разноликост чини врло велике тешкоће у настави, јер сваки наставник зна да ученици већину нових појмова науче на механички начин; они уче изврстан одређени ред сталним понављањем и асоцирањем са појединим члановима низа и тиме у исто време и функције везане са њима. Они могу донекле и да их примене и задрже, али они губе сигурност чим се уобичајени ред промени. Асоцијације стечене великим трудом и напором нестају, ученик мора да почне изнова, али старе асоцијације не ишчезавају сасвим, оне ремете процес учења по сећању и угрожавају утврђивање језичног осећања. А сваки практичар је то искусио и моћи ће да потврди да су често потребне године док дете не научи најзад да деклинира без грешке, сасвим на страну како употребљава падеже у рекцијама.

Писац овога чланка сматра да би требало да неко надлежно место — можда Немачка академија са својим ауторитетом — постави једну норму у реду падежа, норму које би се бар учбеници морали придржавати. Утврђено је да је овај традиционални ред — номинатив, генитив, датив, акузатив — у настави са странцима крајње непрактичан, баш због тога што се методско обрађивање градива врши другим горе поменутиим редом. Није тако једноставно дефинитивно пречистити са једном традицијом употребљаваном вековима. Али са разних страна су већ учињени кораци који су је мало пољуљали, и зато ћемо прво да се упитамо како стоји ствар с том традицијом.

Деклинација је као и многе друге ствари дошла у немачки језик из латинске граматике и имала је испочетка осим данашња четири падежа још један аблатив и један вокатив. Доцније је број падежа редуциран на 4, јер се увидело да немачки језик нема аблатива и вокатива. Ред преостала

четири падежа је задржан, делом можда стога што су немачке граматике још до 18. века биле писане на латинском језику.

Није се испитивало зашто се у латинском генитив ставља иза номинатива, и да ли у немачком има разлога да се тај ред задржи. У новије време има класичних филолога који чак ни у латинском више не узимају као меродаван овај традиционални ред падежа, и не примају га ни у наше латинске и грчке школске граматике. Они стављају акузатив после номинатива и образложavaju то тиме што акузатив својом функцијом у реченици игра много важнију улогу него сви остали падежи. Стављање генитива иза номинатива није у латинском имало другу сврху до да покаже основу и врсту деклинације именице. Али деклинација се може исто тако лако одредити по номинативу плурала, као и по генитиву сингулара, у многим случајевима чак и боље. Кад се дакле према овим расматрањима тај традиционални ред падежа може и у латинском изменити, чак је и измењен, онда нема никаквог разлога да се он у немачком задржи, тим пре што се основа у данашњем немачком уопште не може распознати, облик генитива за граматiku дакле више ништа не значи, а номинатив плурала показује све што ученик мора да зна за прављење свих падежа.

После ових расматрања писац прелази на питање. Којим редом треба ученицима да дајемо падеже да деклинирају? Методска расматрања дају ред: номинатив, акузатив, датив, генитив. С гледишта науке је сасвим споредно како ће се дати падежи и разни начини њихове употребе. Јер историски нити по развоју нити по значењу нема ни један падеж првенство пред другим. Стога би се могли посматрати и с другог гледишта сем методског, на пр. према томе колико се често појављују и какав је данашњи облик падежа у говорном језику. Ако то учинимо онда можемо после номинатива који бесумње као субјект и име ствари стоји на првом месту, одмах да ставимо акузатив. Јер акузатив има обимнију функцију него остали зависни падежи, јер у њему стоји номинални појам на кога се најпре и потпуно односи вербални појам реченице. Осим тога он се употребљава са врло много предлога, облик му је најзад код именица и заменица женског и средњег рода, па и код придева, потпуно једнак номинативу, тако исто и код многих имена мушког рода, ако се изузму именице мушког рода слабе промене и члан. — После акузатива према горе поменутом принципу најбоље је да дође датив. Он се самостално нешто мање употребљава, али њега регирају многи глаголи и предлози, одржан је прилично у свима наречјима, тј. ретко се замењују неком предложном конструкцијом, и најзад облик му је код именица у једнини скоро једнак с номинативом. Заменице и придеви мењају се јаче, али њихова деклинација долази у настави тек доцније на ред.

Последње место у реду заузео би генитив. Он се од свих падежа најмање појављује. У говорном језику је скоро сасвим ишчезао, у књижевном језику још животари као посесивни генитив и као реакција извесних глагола, придева и предлога као и у неким утврђеним облицима. На место генитива долазе постепено предложне конструкције и други падежи и потискују сам генитив и из књижевног језика. Док датив у немачком добија све

већи значај, пошто као падеж у коме су помешани аблатив, инструментал и локатив и остали односи, најзад и као предложни падеж показује велику покретљивост и еластичност.

Ако се дакле сложимо с тим да ред падежа у шеми деклинације треба да буде исти као код методског обрађивања, морали бисмо заправо и наше латинске граматике да изменимо у томе смислу, да се ученици не би бунили. Ту би требало чути мишљење класичних филолога. Писац овде још једном наглашава да су мађарски класични филолози већ донекле изменили традиционални ред падежа и да њихови ђаци већ неколико деценија уче акузатив после номинатива. Други корак, стављање генитива иза датива још није учињен, али то не би било тешко, кад би германисти за немачку деклинацију увели овај ред као практично и логички тачан.

Потребно би било да и слависти кажу своју реч о овом питању, јер је код њих још опште у употреби традиционални ред падежа.

На крају ових интересантних потстрекa на размишљање, писац говори и о номенклатури падежа која данас више нема никаквог смисла и сматра да би је требало узети у разматрање као посебни задатак.

Д. Г.

ВАСПИТАЊЕ ПОД ВЕДРИМ НЕБОМ У ИТАЛИЈИ

Са појмом школе недељиво је везан у нашем досадашњем мишљењу појам једне куће. Као кућа приказује се она детету при преласку из дечје собе у родитељској кући у прво састајалиште омладинског друштва, у коме ће се његов живот проширити и обогатити. „Школа“ је с тога за већину људи оличена у једној згради која се састоји од зидова, учионица и затворених просторија, и тешко је замислити као нешто нормално школу без зидова и одељења. Још много теже је замислити школски живот који се сдиграва под ведрим небом и отступа од утврђених норми наставе у затвореном простору.

Последица тога је да се настава под ведрим небом, дакле настава изван учионице, у слободној сарадњи између ученика и наставника, сматрала као нешто настрано, подесно једино као интересантно средство за здравствену заштиту младих генерација.

И стварно, то је било осећање хигијенске и социјалне бриге које је довело до оснивања школе под ведрим небом, јер њу су пре свега заступали хигијеничари који су тежили да подигну здравље деце, а нарочито оне из туберкулозних породица. А ова благотворна брига изазвала је онда у Италији карактеристичан педагошки покрет који је подмладио целокупну наставу.

Мусолинијева Carta della Scuola, која проблем школе схвата као васпитни проблем и позива породицу, као и фашистичку омладинску организацију ЂИЛ на директну сарадњу, дала је овом покрету јак потстрек. Школа није више као досада ограничена на задатке чисто школске природе, за које је изрично била надлежна, већ се на њу преноси веће достојанство и

шири задатак хумане, социјалне и политичке природе. Јасно је да такво схватање школе у борби за живљи и непосреднији контакт са животом и околином тежи да разбије досадашње форме и — што је врло важно — чак и досадашње зграде. Тако се долази до просторног проширења, које опет доноси нове душевне и моралне захтеве и тиме далеко прелази границе санитарних и хигијенских разлога који су дали повода за стварање школа под ведрим небом.

Тако школа под ведрим небом престаје да бива у првом реду школа за болесну или здравствено угрожену децу. Она напротив позива све ђаке из четири мртва зида учioniце, ослобађа их тесних геометријских мера школске клупе и доводи их телесно и духовно у додир с природом, као предигру и предуслов за тумачење и подизање њихове личности која треба сама да дође до знања. На место ученика који пасивно црпе из уџбеника и планских наставних часова оскудно знање за испит, које почива само на речима, ставља она младог човека који пажљиво посматра, самостално открива оно што је живо и слободно испитује природне истине на којима почива свако сазнање.

Школа под ведрим небом је школа створена из идеје која се труди да уништи погрешан закључак да је наставни час увек везан са мирним седењем. Она је, по речима једног директора, „толико практичнија; деца су здравија, јер живе цело време напољу и не губе време у томе да буду код куће болесна. Она никад не изостају због болести, и пошто нису заморена и не пате од нервне преморености, као што је то случај кад раде у затвореном простору, она могу да сврше много више школског посла. Осим тога грађење школе под ведрим небом стаје округло шездесет пута мање од модерне школске зграде са скупоченим инсталацијама за грејање и проветравање.“

И када све, штедња, хигијена и корист говоре за школу под ведрим небом, може само предрасуда у корист мирног седења да одлучује за убицајене школске зграде које школи и од споља дају изглед болнице. А школа која има изглед болнице и јесте помало као болница.

И стварни непријатељ на кога ће школа под ведрим небом стално наилазити јесте изједначење: корист — непокретност и наставни час — непокретност. Али ако се проблем загледа до дна видеће се да је та једнакост везана за другу предрасуду, наиме за веровање у уџбеник као једини незамењиви извор образовања. А уџбеник је вадемекум двеју лењости: наставничке и ученичке, које су прави непријатељ школе под ведрим небом.

Али како је покрет први предуслов за живот у пољу и за дидактичку корист и дисциплину, морају се најпре поставити норме за грађење школе, које неће бити само повод за дискусије, већ важити и у пракси. Овде ћемо поменути само неке. Треба утврдити однос између суме одређене за земљиште и за зграду, а тај однос мора да буде управо супротан садашњем, јер данас се обично тражи да земљиште има површину приближно једнаку згради. И тај однос треба да нареду власти, као утврђено правило приликом зидања школе под ведрим небом.

Друга предрасуда које се треба ослободити јесте мишљење да школа под ведрим небом долази у обзир само за ученике основне школе, јер разлога против посећивања школе под ведрим небом од стране ученика средњих школа уопште нема. Погрешно је и то што се „игром“ сматра све време хоје се не проводи на клупама и у разредима. Да ли се на једном часу у ствари нешто научи или не, то се не може проценити, али излет на коме се темељно упозна неколико биљака, није час и не заслужује то име; док се часом назива време које смо присиљени да проведемо слушајући без имало унутрашњег учешћа једнолични глас професора који доцира о фане-рогамама.

„А како ћете“, питају многи, „учити латински, грчки, математику у пољу? Како ћете се ту сконцентрисати, како избећи ларму? Како ће ученици пратити објашњења?“ Одговор на то је да се латински и граматика тешко уче у пољу, али латинском језику Virgiliја и Хорација потребно је сунце да би могао живети, и он често има такав мирис земље да се једва може разликовати од земље.

Ако се разлика између школе под ведрим небом и обичне школе види у томе што прва пружа ученику и дом, а последња не, онда није јасно зашто не би ученик средње школе имао један дом у коме би као у својој кући могао да види све што се догађа и да учествује у свему што доприноси његовом развијању. У овом нарочито тешком времену младишког доба, у коме младо створење мора да се дочепа једног крмила које је до тада било изван његове личности, а сада треба да буде у њему, дисциплине наине, у доба дакле у коме мора да научи да се сам обуздава, потребније је него икад директно учествовање у животу школе. А једини облик у коме ученици учествују у околном животу јесте покрет. Школа под ведрим небом је управо школа покрета, школа која иде за покретом сунца и покретом ваздуха.

Друга чињеница је, да данашња школа са својим начином живота, проведеним већином у седењу, шкоди унутрашњој равнотежи омладинаца у доба у коме је ова равнотежа лабилнија него икада, а повишава напрегнутост у доба када је и онако изванредно јака.

Освежавајуће и оживљавајуће дејство живота који протиче без тешких прекорачења природних закона доприноси томе да избистри и ублажи бурну атмосферу, каква је увек атмосфера младишког доба, чак и када спољашњи изглед не каже тако.

Само ко је сасвим заборавио властите школске догађаје, неће се сетити каквој су тортури били подвргнути наши живци и како смо се после три, четири, пет сати у којима смо били осуђени на мирно седење на клупи, претварали у гомилу рђаво расположену и без воље за учењем.

Школа под ведрим небом приказује се донекле као живот на селу. Наставник има преко своје дужности да испуни задатке који излазе из оквира његове службе чисто школске природе. Његова делатност се проширује и обухвата у оквиру школе и њених задатака читав отсек у животу детета, који је раније био искључен одатле, отсек који се односи на дете као такво, а не као ученика.

Тиме се наравно не каже да само школа под ведрим небом пружа педагошке задатке, или да су педагози и наставници морали да чекају појаву школе под ведрим небом да би открили да школа мора да васпитава. Само истичемо неоспорну чињеницу да васпитање чини суштину школе. Школа под ведрим небом је стога одређена да све више проширује идеју васпитне школе, да да педагогу и наставнику све живље осећање за значај овог принципа и — што је најважније — да у свакидашњој стварности да овом начелу израз све пунијег и искуством богатијег живота.

Идеали новог васпитања које треба да буде васпитање детета самим собом, налазе у овој школи најбоље могућности за остварење. И стварно, дете у школи под ведрим небом налази у највећој мери пример, средину и потстрек. Више се ученику не може дати, пошто смо убеђени да човека не васпитавају други, већ да се сам васпитава, и пошто смо увидели да се задатак наставника састоји у томе да потстиче све оно што је детету урођено и да ствара подесне услове за то да се може развијати по ритму свога властитог духа.

Поменућемо овде још једно револуционарно обележје ове школе, које претставља обнову дидактике. Она наиме почиње једном темељном мером: уклањањем наставног часа који је у животу школе играо тако велику улогу и још увек је игра. Живот школе под ведрим небом је стална настава, стално истраживање, лични рад ученика, потреба наставника; њен ритам протиче стално на основу потрега које је наставник дао у погледу на један циљ и један ред. Већ из тог разлога она захтева нову методiku и претставља ново остварење школског доживљавања.

То значи да је дете то које даје себи часове и пушта да му наставник говори, а не крути школски ред. Али да би дошло до тога мора прво да постоји духовна потреба ученика, мора рад да се жели, мора да се чује прави пулс унутрашњег живота који сам себи проналази проблеме и поставља питања. Укратко, мора да постоји дете које хоће нешто да научи. Док се обично сматра да порекло васпитања лежи у потреби, вољи, па чак ако хоћете и у дужности одраслих, ми напротив сматрамо да оно лежи само у потреби и вољи оних који треба да се васпитавају. И није потребно трошити много речи и описивати духовну скученост оних наставника који у детету виде само оно што је у вези са школом и стога сматрају изгубљеним све време које се не проведе на часовима и у настави, да би се схватило да школа само зато постоји и може да постоји јер има живе деце која хоће школу. А школску клупу која је вековима симбол школе упркос нападима физиолога против њеног нездравог утицаја који угрожава неочврсли дечји скелет и прети не само телесним рахитисом већ и духовним, уклања ова школа, као симбол за то да обновљен појам васпитања као самоваспитања тежи да се оствари у новој, модерној школи.

Као што смо видели, школа под ведрим небом уноси живот у школски програм који је уједно и васпитни програм и даје школи у оквиру живота нови живот и нову младост. Најзад, школа под ведрим небом не уводи у школу само ученика, већ просто напросто дете и проширује стога делокруг рада наставниковог. С друге стране она одбацује сваку, апсолутистичку

форму школског живота, како са дидактичког тако и са васпитног ставовишта.

Исто што и за ученика може се рећи и за наставника. Његов рад губи свако априористичко и педантско ограничење и постаје плод заједнички живљеног живота, он постаје живљи и ватренији, као што и његов начин да посматра ученике постаје живљи, ватренији и пажљивији. Они су пред њим у целокупности свога људског бића, у својој природној жељи за знањем и запослености, са својим добрим странама и својим грешкама; он који је раније био само прост наставник постао је њихов васпитач и њихов вођа и може да доживи са својим ученицима цео њихов живот, да разуме њихову најскривенију душу, да оцени њихов карактер, њихове способности и њихов темперамент.

С друге стране и наставник и ученик ослобађају се чим ступе у слободан, под ведрим небом проживљен живот, свих предрасуда у вези са школом, и навикавају се на живот истинитији, далеко мужевнији, сировији и ближи природи.

ЗДРАВСТВЕНА РЕФОРМА ЖИВОТНИХ НАВИКА

У оквиру принципа по коме треба организовати и спровести васпитање омладине под ведрим небом у свим облицима и на свим ступњевима, не сме ни у ком случају да изостане физиолошко-хигијенски фактор.

Јер код васпитања под ведрим небом не ради се о школи у обичном смислу, већ о ширем васпитању на ваздуху од стране педагога потпомогнутих лекарима. Циљ је потпуна обнова целокупног нашег начина живота, који посматран са здравственог гледишта показује још врло много заблуда. Већ млада тела треба да стекну навике смишљене за побољшање њиховог телесног и духовног здравља и да их тако чврсто утуве, да их ни као одрасли више не напуштају.

Најпре деца треба да науче да своје тело навикну на природан додир са ваздухом, сунцем и водом. Јер то је неопходна храна за човека који је од природе одређен да живи у океану чистог ваздуха. Не само да би плућа могла дисати, већ и да се одржи активном кожа, тај важан орган који је седиште многоструке физиолошке делатности и неопходан за одржање нашег здравља.

Како смо ми потребама социјалног живота присиђени да дуго времена будемо обучени, понекад чак и претерано, често се делатност коже омета и долази до тешких поремећаја целокупног здравственог стања. Зато су редовна ваздушна купања од огромне вредности јер очвршћују тело и јачају његову отпорну снагу.

Многа деца показивала су долазећи у школу под ведрим небом стање недовољне исхране, спорости у мишљењу и делању, малу способност концентрације и крајње ограничену отпорну снагу код телесног или духовног напора, претерану раздражљивост, знатну осетљивост према хладноћи. Али понекад је било довољно неколико дана, у томе се слажу лекари, наставници и породице, да им се успостави невровегетативна равнотежа и обнове њихова телесна и духовна снага, једном речи, да им се поврати самопоуздање.

Кад се деца изведу из затвореног простора учионице где измене хемиског састава ваздуха и садржине топлоте и влаге врше изванредно штетан утицај на дечји организам, када се ослободе средства за мучење, које претставља школска клупа, и доведу у блиски додир с природом, онда она напредују у својим студијама с коришћу и радошћу. — Разуме се само по себи да школска дворана без зидова мора да врши благотворан утицај и на наставну методу. У доба као што је претпубертет у коме недостаје увиђајност, а способност апстракције је крајње ограничена, док способности подражавања преовлађују, не може се знање стицати само речима, већ најјачим учествовањем разних чула.

Васпитање под ведрим небом има осим тога, посматрано са хигијенског гледишта, неоцењиву предност, што децу упознаје поред многих других ствари и са три велика здравствена фактора: ваздухом, светлошћу и покретом, и даје им у школско време здраве и освежавајуће оброке. У доба развијања је потреба за храном нарочито велика, поглавито што се тиче кошчаног ткива, срчаних влакана и нервног ткива.

Дивни хигијенски, здравствени и педагошки резултати постигнути у овим школама у Италији постају у толико значајнији када се узме у обзир каква их деца посећују и желети је да се свој деци пружи та могућност, а нарочито за средњу школу у којој многа деца проживљују најосетљивију фазу свога развоја — пубертет.

ОБРАЗОВАЊЕ НАСТАВНИКА И ШКОЛА ПОД ВЕДРИМ НЕБОМ

Оваква нарочита врста школе ставља и наставнику посебне задатке. Од наставника школе под ведрим небом захтева се много више него од наставника обичне основне школе. До 1923 године тражило се од овог последњег само скромно знање и издашно техничко образовање. То је било само стручно знање које није могло имати посла са филозофским захтевима. Недостатак латинског и практична врста педагошке наставе, која је само давала знање, ограничавала се на мале практичне захтеве наставе и односила се само на школу и дете као ученика, нису доприносили духовном проширењу хоризонта наставниковог, и имали су за последицу спуштање културног нивоа овог заслужног staleжа.

Већ поменута *Carta della Scuola* решава тај проблем на тај начин што захтева образовање наставника на основи широке хуманистичке културе, не занемарујући притом ни техничко искуство. Учитељски семинар који она предвиђа, пружа уједно и хуманистичко и стручно образовање. Последња година студија служи првенствено практичном образовању, али живом, добро организованом практичном образовању које треба да се збива код разних типова школа и наставника, под брижљивим вођством семинарског наставника и у контакту са управитељима школа, а то не толико због тога да будући наставник научи одређене методе, већ да се у њему пробуди критичко разумевање за конкретне наставне проблеме и да му се да унутрашња способност да их разуме и да их решава у стваралачкој делатности свакодневног рада. Али као што наставник са овим општим образовањем

не би могао да предаје у школи за слепе, глувонеме или малолумне, тако и школа под ведрим небом, као нарочити тип школе, захтева и нарочито образовање наставника. Јер у животу школе под ведрим небом нема наставних часова, то је стална настава, стално истраживање, индивидуалан рад од стране ученика, захтев од стране наставника. Стога је у школи под ведрим небом потребна нова методика и ново приказивање школског доживљавања.

Из тога проистиче да настава у школи под ведрим небом претпоставља нарочиту педагошку и дидактичку обдареност. Дете овде не учи из књига, већ при знање посматрањем природе и испитивањем стварног света и наставник мора умети да открије знање не у књигама, већ у самим стварима, у самој стварности, и тај свет (птице, животиње, природне појаве) мора за њега имати јаку људску и привлачну снагу. Ако наставник није у стању да осети наставну вредност слободног, отвореног света ван књига, иако ни њих неће искључити као допуну, он може бити добир наставник за обичну школу, али за наставу под ведрим небом није подесан. Потребан је дакле наставник необичне пријемљивости и обдарености, који кроз и кроз без предрасуда стоји слободно према уобичајеним наставним догмама и тако може у школи да оствари педагошки идеал наставе под ведрим небом.

Образовању оваквог типа наставника тежи се у Италији и то се постиже одржавањем нарочитих курсева. На њима се будући млади наставници упознају са васпитним и хигијенско-санитетским циљевима школе под ведрим небом, јер ту наставник мора поред духовног рада да има и опсежно знање о телесном саставу ученика и да буде у стању да сарађује са школским лекаром и да извршује његове прописе.

Педагогија је у школи под ведрим небом превратничка; она хоће да дете у својим животним испољавањима буде слободније него пре и да само организује освајање свога знања, које је идентично са освајањем своје властите личности. Школа под ведрим небом у Италији није ни мала касарна, нити завод за поправку; она је радна заједница деце која заједно са својим наставником раде и уче и спонтаним процесом просвећивања постају свесна бића.

На крају још неколико речи о зградама и уређењу школа под ведрим небом.

Школске зграде не смеју бити велике палате, нити огромне касарне, већ мале куће, само са приземљем, по могућству у облику павиљона у лепој и здравој околини. Оне морају по карактеру и средини да личе на куће за становање веће или мање породице. По себи се разуме да оно средство за мучење, школска клупа, мора сасвим да изостане и да уступи место лакој сточићу са покретном столицом, која је детету много ближа од тешке, непокретне клупе, тако исто и гломазна катедра која је у неку руку стварала растојање између наставника и ђака нема места у овој школи.

Школа будућности биће сасвим под ведрим небом и стајаће у непосредном додиру с природом, неисцрпним извором за посматрања, у коме ће деца под широким сводом плавог неба, милована мирисним дахом дрвећа и цвећа, грејана сунцем које даје живот, стећи савршену равнотежу духа и тела.

»Freilufferziehung in Italien«
1942 Nr. 5, Bayreuth

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА У БЕОГРАДУ

препоручује своја следећа издања:

ДВА ВЕКА СРПскоГ А СЛИКАРСТВА

ОД
МИЛАНА КАШАНИНА
СА УВОДНОМ РЕЧЈУ
МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ
ВЕЛИБОРА ЈОНИЋА

Књига је штампана у формату велике осмине, на бездрвнујој финој хартији, са 120 уметничких репродукција на кунст-друку и с прилогом четири слике у више боја.

Цена књижи 150.— динара

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) Песме Домовини — Антологија родољубиве лирике — Одабрао, уредио и предговор написао Трифун Ђукић — 280 стр. Платно: Дин. 30.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) Петар Петровић Његош: Дела — II књ.: Свободијада — Мање пјесме. — Проза — 457 стр. Платно: Дин. 40.—
- 2) Петар Петровић Његош: Преписка. Прва књига. Дин. 80.—
- 3) „Из великих дана“. Одабране ратне приповетке српских приповедача. Дин. 25.—
- 4) Владимир Велмар-Јанковић: Дневна вест. „ 20.—
- 5) Ђуро Димовић: Симеон Немања. „ 15.—
- 6) Миливоје Предић: Голгота. „ 15.—
- 7) Момчило Милошевић: Јован Владислав. „ 25.—
- 8) Душан Николајевић: Две драме. „ 20.—
- 9) Живко Милићевић: Записи о српској земљи. „ 20.—

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

- 1) Стеван Мокрањац: Православно српско народно црквено појање — У редакцији и допуни Косте Манојловића — 520 стр. Платно: 100.—
- 2) Јосиф Маринковић: Песме за један глас и клавир — Одабрао и за штампу приредио Др. Милоје Милојевић — 93 стр. 50.—

- 3) Јосиф Маринковић: Божествена литургија Св. Јована Златоустог — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 79 стр.

Платно: 40.—
Картон: 20.—

- 4) Јосиф Маринковић: Помен — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 15 стр. 8.—

- 5) Петар Стојановић: Нова основна школа за виолину — I свеска 43 стр. 35.—
III и IV свеска 30.—

- 6) Мокрањчева Споменица — Написао Коста Манојловић 196 стр. 24.—

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

- 1) Љуба Ивановић: Цртежи — предели — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића 100.—
- 2) Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића 60.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

- 1) Вук Стефановић - Караџић: Српски рјечник — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр. Картон: 120.—
- 2) Тихомир Борђевић: Белешке о нашој народној поезији — стр. 189 20.—
- 3) Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесама Вука Караџића — 169 страна 20.—
- 4) Др. Јован Радоњић: Сlike из историје и књижевности — 533 страна 80.—
- 5) Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаног — Са црквенословенског на савремени српски језик превео Др. Лазар Мирковић — 234 стр. 15.—
- 6) Др. С. Сагадин: Управно судство 30.—

Где није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање. Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.